

ШАРОПОВ Ф.Р.

МЕНЕДЖМЕНТИ ТИҶОРАТ

ДУШАНБЕ-2005

ББК 63.3(0) 3

*Бо қарори Шӯрои
илмӣ-методи ДИТТ
ба ҷон тавсия шудааст*

Шаропов Ф.Р. Менечменти тичорат. Дастури таълимӣ. – Душанбе: «Ирфон», 2005. - 104 с.

Мухаррир

Арбоби илм ва техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон,
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор **С. Ҳ. Ҳабибов**

Муқарризон

Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор **Ғ. Ҷурабоев**
Номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент **М. Ҷамшедов**

Дастури таълимии мазкур дар асоси барномаи таълимии фанни «Менечменти тичорат» барои донишҷӯёни тахассусҳои иқтисодии макотиби олии Тоҷикистон таълиф гардидааст.

Дастур аз 11 мавзӯи бо ҳам алоқаманд иборат буда, моҳият, мазмун ва хусусиятҳои менечменти тичорат, функсияҳо ва усулҳои он, чараҳои қабули қарорҳои идоракунии, идоракунии чараҳои технологӣ ва хизматрасонӣ, гардиши мол, даромад ва хароҷоти муомилот, ғайдаву ғайдаҳои ва идоракунии молияи корхонаҳои тичоратиро дар шароити амали иқтисоди бозорӣ дар бар мегирад.

Барои донишҷӯён ва устодони макотиби олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, самтҳои «Иқтисодиёт» ва «Менечмент», роҳбарону мутахассисони корхонаҳои тичоратӣ ва дигар ниёзмандон пешниҳод мегардад.



05000000-018
— 2005
М12(14)-2005

ББК 63.3(0) 3

© Шаропов Ф. Р., 2005

МУНДАРИҶА

Мукаддима.....6

**Мавзӯи 1. Моҳият, мақсад ва вазифаҳои менеҷменти
тиҷорат.....8**

1.1. Нақш, хусусият ва аҳамияти рушду идоракунии
тиҷорат дар шароити гузаштан ба иқтисоди
бозорӣ.....8

1.2. Моҳият ва мазмуни менеҷменти тиҷорат.....11

1.3. Мақсад ва вазифаҳои менеҷменти корхонаҳои соҳаи
тиҷорат.....13

**Мавзӯи 2. Корхонаҳои тиҷоратӣ ҳамчун объекти
менеҷмент.....16**

2.1. Моҳияти иқтисодӣ-иҷтимоии корхонаҳои
тиҷоратӣ.....16

2.2. Шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии корхонаҳои тиҷоратӣ..18

2.3. Муҳити дохилӣ ва берунӣ корхонаҳои тиҷоратӣ..21

**Мавзӯи 3. Функсия ва усулҳои менеҷменти
корхонаҳои тиҷоратӣ.....24**

3.1. Моҳият ва таснифи функсияҳои менеҷмент.....24

3.2. Функсияҳои асосии менеҷменти корхонаҳои
тиҷоратӣ.....27

3.3. Усулҳои идоракунии корхонаҳои тиҷоратӣ.....30

**Мавзӯи 4. Ҷараёни идоракунии корхонаҳои
тиҷоратӣ.....33**

4.1. Моҳият ва аҳамияти таҳияи стратегияи менеҷменти
корхонаҳои тиҷоратӣ.....33

4.2. Ҷараёни қабули қарорҳои идоракунии дар
корхонаҳои тиҷоратӣ.....36

4.3. Таъмини иттилоотии чараёни идоракунии корхонаҳои тичоратӣ.....	38
--	----

Мавзӯи 5. Идоракунии чараёнҳои технологӣ ва хизматрасонӣ дар корхонаҳои тичоратӣ.....

5.1. Мундариҷа ва мазмуни идоракунии чараёнҳои технологӣ дар корхонаҳои тичоратӣ.....	41
5.2. Мақсад ва вазифаҳои идоракунии фаъолияти хизматрасонӣ ба харидорон.....	43
5.3. Усулҳои фурӯши молҳо ва ташкили хизматрасонии иловагӣ дар корхонаҳои савдо.....	46

Мавзӯи 6. Идоракунии кормандони корхонаҳои тичоратӣ.....

6.1. Моҳият ва принципҳои асосии идоракунии кормандони корхонаҳои тичоратӣ.....	50
6.2. Технологияи ташаккул ва идоракунии кадрҳои корхонаҳои тичоратӣ.....	52
6.3. Идоракунии ташкил ва ҳавасмандгардонии меҳнати кормандони корхонаҳои тичоратӣ.....	56

Мавзӯи 7. Идоракунии гардиши мол.....

7.1. Идоракунии гардиши мол дар корхонаҳои тичоратӣ.....	60
7.2. Идоракунии ҳаҷм ва таркиби гардиши мол.....	62
7.3. Захираҳои мол дар корхонаҳои тичоратӣ ва идоракунии он.....	65

Мавзӯи 8. Идоракунии даромади умумии корхонаҳои тичоратӣ.....

8.1. Даромади умумии корхонаҳои тичоратӣ ва сарчашмаҳои ташаккули он.....	69
8.2. Сиёсати нархгузорӣ ба молу ҳадамот дар корхонаҳои тичоратӣ.....	72
8.3. Идоракунии даромад аз тичорати мол.....	73

Мавзӯи 9. Идоракунии хароҷоти муомилот.....

9.1. Моҳияти иқтисодии хароҷоти муомилот дар корхонаи тичоратӣ.....	77
9.2. Омилҳои, ки ба хароҷоти муомилот таъсир мерасонанд.....	79
9.3. Идоракунии хароҷоти муомилот дар корхонаи тичоратӣ.....	82

Мавзӯи 10. Идоракунии фоидаи корхонаи тичоратӣ.....

10.1. Моҳияти иқтисодӣ ва усулҳои ҳисоби фоида дар корхонаи тичоратӣ.....	85
10.2. Фоида ва механизми ташаккули истифодаи он.....	88
10.3. Идоракунии фоида дар корхонаи тичоратӣ.....	90

Мавзӯи 11. Идоракунии молияи корхонаи тичоратӣ.....

11.1. Идоракунии амвол ва сармояи корхонаи тичоратӣ.....	94
11.2. Хавфу хатари хоҷагидорӣ ва роҳҳои паст намудани он дар корхонаи тичоратӣ.....	98
11.3. Идоракунии ҳолати молиявии корхонаи тичоратӣ.....	99

МУҚАДДИМА

Дар шароити гузариш ба муносибатҳои бозории хоҷагидорӣ нақш ва аҳамияти тиҷорат ҳамчун шакли инкишофёфтаи мубодилаи мол ва намуди махсуси фаъолияти соҳибкорӣ, ки алоқаҳои зичро дар байни соҳаи истеҳсолот ва истеъмолгарон таъмин менамояд, беш аз пеш меафзояд.

Мақсади асосии фаъолияти тиҷоратӣ таъмини ҳадалимкони талаботи истеъмолгарон ба молу ҳадамот дар вақти барои харидор мувофиқ, миқдору номгӯи зарурӣ, сифати баланди молҳо ва пешниҳоди хизматҳои басо гуногун мебошад, ки асосан барои ба даст овардани Ҷоида нигаронида шудааст.

Яке аз масъалаҳои воқеан муҳими самарабахш гардонидани фаъолияти хоҷагии корхонаҳои тиҷоратӣ идоракунии онҳо мебошад, ки чараҳои хеле мураккаб буда, тавассути усулҳои хеле гуногуни менеҷменти тиҷорат амалӣ мегардад.

Менеҷменти тиҷорат — ин чараҳои идоракунии ҳамаи паҳлӯҳои асосии фаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ мебошад. Он бояд қарорҳои манфиатбахшро оид ба рушди корхонаҳои тиҷоратӣ таҳия созад, самтҳои асосию афзалиятдори онро муайян кунад ва самаранокии натиҷаҳои ниҳии фаъолияти тиҷоратиро таъмин намояд.

Дастури таълимии пешниҳодгашта дар асоси барномаи таълимии фанни «Менеҷменти тиҷорат» барои донишҷӯёни таҳассусҳои иқтисодии макотиби олии Тоҷикистон таълиф гардида, ҳадафи он ба донишҷӯён омӯзонидани илму санъати идоракунии фаъолияти тиҷорат дар шароити амали муносибатҳои бозорӣ мебошад.

Дастур аз 11 мавзӯи бо ҳам алоқаманд иборат буда, моҳияту мазмуни менечменти корхонаҳои тиҷоратӣ, функсияҳо ва усулҳои он, чараҳои қабули қарорҳои идоракунии, идоракунии чараҳои технологӣ ва хизматрасонӣ, идоракунии гардиши мол, даромад ва хароҷоти муомилот, ғоидаву ғоиданокӣ, идоракунии молияи корхонаҳои тиҷоратиро дар худ муттаҳид месозад.

Барои донишҷӯён ва устодони макотиби олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, самтҳои «Иқтисодиёт» ва «Менечмент», роҳбарону мутахассисони корхонаҳои тиҷоратӣ ва дигар ниёзмандон пешниҳод мегардад.

Аз хонандагони арҷманд эҳтиромона хоҳиш карда мешавад, ки пешниҳоду дархост ва нуқтаи назари ҳешро оид ба ин дастури таълимӣ ба суроғаи: 734055, шаҳри Душабе, кӯчаи Дехотӣ, 1/2, Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон ирсол намоянд.

МАВЗЎИ 1

МОҲИЯТ, МАҚСАД ВА ВАЗИФАҲОИ МЕНЕҶМЕНТИ ТИҶОРАТ

- 1.1. Нақш, хусусият ва аҳамияти рушду идоракунии тиҷорат дар шароити гузаштан ба иқтисоди бозорӣ
- 1.2. Моҳият ва мазмуни менеҷменти тиҷорат
- 1.3. Мақсад ва вазифаҳои менеҷменти корхонаҳои соҳаи тиҷорат

1.1. Нақш, хусусият ва аҳамияти рушди тиҷорат дар шароити иқтисоди бозорӣ

Тиҷорат яке аз намудҳои муҳимтарини фаъолияти соҳибкорӣ ва соҳаи махсуси иқтисоди мамлакат ба шумор меравад. Аз рӯи таъиноти функционалии худ, фаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ бо қонеъ намудани талаботи истеъмолгарон дар бозори маводи истеъмолӣ пайваст буда, ба он омилҳои гуногун таъсир мерасонад.

Дар марҳилаи гузариш ба модели бозории хоҷагидорӣ аҳамияти тиҷорат ҳамчун шакли мутараққии мубодилаи мол, ки алоқаҳои зичро дар байни харидорону фурӯшандагон таъмин менамояд, беш аз пеш меафзояд. Бо ин роҳ, тиҷорат функсияи муҳими фурӯшу расонидани молҳои дар корхонаҳои истеҳсолӣ тавлидшуда ва хизматрасонӣ ба истеъмолгаронро иҷро мекунад.

Мақсади асосии фаъолияти тиҷоратӣ таъмини ҳадалимкони талаботи истеъмолгарон ба молу ҳадамот дар вақти барои харидор мувофиқ, миқдору номгӯи

зарурӣ, сифати баланди молҳо ва пешниҳоди хизматҳои басо гуногун мебошад, ки асосан барои ба даст овардани фоида нигаронида шудааст.

Дар натиҷаи ноил шудан ба мақсади мазкур, сатҳи зиндагии аҳоли баланд мегардад ва корхонаҳои тичоратӣ баъди ҷуброни хароҷоти ҷорӣ андозаи муайяни фоидаро барои рушди иқтисодии худ ва албатта бо роҳи супоридани андоз аз фоида, барои саҳм гузоштан ба буҷети давлатӣ, ба даст меоранд.

Ҳамин тавр, тичорат - ин фаъолияти махсуси иқтисодӣ дар роҳи ба истеъмолгарони ниҳой расонидани неъматҳои моддӣ дар истехсолот бадастомада, тавассути хариду фурӯши онҳо бо иштироки бевосита ва фаъоли пул, бо мақсади қонё гардонидани талаботи пардохтпазири харидорон ва ба даст овардани фоида мебошад.

Бо ибораи дигар, тичорат дар байни истехсолот ва истеъмолгарони молу ҳадамот нақши муҳими миёнаравиро иҷро менамояд ва ба ҳардуи ин соҳа хизмат мерасонад. Бинобар ин, тичоратро дар давраи иқтисоди бозорӣ яке аз намудҳои хеле намоёни соҳаи хизматрасонӣ меҳисобанд.

Дар ҷараёни иҷрои функсия ё вазифаҳои поягии худ корхонаҳои тичоратӣ вазъи бозори маводи истеъмолиро меомӯзанд, дар асоси тадқиқотҳои маркетингӣ молҳои барои истеъмолгарон заруриро дарёфт ва ба фурӯш тайёр мекунанд, ба таҳвилгарони мол ва харидорони бевоситаи он хизматҳои нақлиётӣ, машваратӣ, иттилоотӣ, реклаमाӣ ва ғайраро пешниҳод менамоянд.

Дар ҷараёни гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иқтисоди бозорӣ корхонаҳои мустақили тичоратӣ дар шаклҳои ҷамъиятҳои масъулиятшон маҳдуд, ҷамъиятҳои саҳомӣ, марказҳои савдо, бозорҳои молҳои

хӯрокворӣ, саноатӣ ва ғайра пайдо гаштанд, ки дар асоси шаклҳои гуногуни моликият фаъолият менамоянд. Онҳо мустақилияти ҳуқуқӣ ва хоҷагидорӣ доранд ва фаъолиятшон барои ба даст овардани фоида ва ҳалли масоили иҷтимоӣ дар ҷомеа нигаронида шудааст.

Дар шароити гузаштан ба муносибатҳои бозории хоҷагидорӣ, ба пешрафти тичорат, бешубҳа вазъи иқтисодии мамлакат, сиёсати давлатии танзими иқтисодиёт ва дигар омилҳо таъсири назаррас доранд.

Умуман, рушди тичорат дар шароити нави хоҷагидорӣ бо хусусиятҳои зерин фарқ мекунад:

- марҳилаи муносири рушди муносибатҳои бозорӣ бо фаъолнокии назарраси функсияҳои таблиғотию иттилоотии тичорат дар ташкили алоқаҳои бозории байни истеҳсолгарон ва истеъмолгарон пайванд мебошад;
- доираи иштирокчиёни фаъолияти тичоратӣ тадричан васеъ мегардад, ки онҳо озодии муайяни иқтисодиро дар ҳалли вазифаҳои мушаххаси хоҷагӣ соҳибданд;
- тичорат аз вобастагии истеҳсолот раҳо ёфта, ба шарикӣ кории он мубаддал мегардад, дар бозор манфиати истеъмолгаронро нишон медиҳад ва омили бениҳоят муҳиму пурзӯри рушди истеҳсолот ҳисоб меёбад;
- вазифаи муҳими корхонаҳои тичоратӣ дар шароити бозор - омӯзиш ва пешгӯии талаботи бозор, ғунҷоиши бозори мол, рушду такомули фаъолияти иттилоотию таблиғотӣ, ҳамохангсозии фаъолияти миёнаравӣ ва ғайра мебошад;
- ислоҳоти бозорӣ нақши тичоратро ҳамчун яке аз шаклҳои тақсими ҷамъиятии меҳнат хеле баланд бардошт. Ҳиссаи зиёди аҳолии фаъоли меҳнат ба ин фаъолият рӯ оварданд, ки ин ба пайдоиши ҷойҳои

нави корӣ мусоидат намуд, ки аҳамияти бузурги иҷтимоӣ дорад;

- иақши муҳимро дар шароити рушди робитаҳои озоди бозорӣ истеъмолагарон мебозанд ва маҳз тиҷорат дар бозори истеъмолии молу хадомат онҳоро амалӣ мегардонад.

! Ҳамин тариқ, тиҷорат яке аз соҳаҳои муҳими иқтисоди бозорӣ ва намуди мустақили фаъолияти соҳибкорӣ буда, суръати рушд ва баланд бардоштани самаранокии иқтисодиву иҷтимоии он ба вазъи иқтисоди миллӣ ва дараҷаи зисту зиндагонии аҳоли таъсири мустақим ва воқеӣ мерасонад.

1.2. Моҳият ва мазмуни менеҷменти тиҷорат

Яке аз масъалаҳои воқеан муҳими самарабахш гардонидани фаъолияти хоҷагии корхонаҳои тиҷоратӣ маҳз таъкили идоракунии онҳо мебошад, ки чараёни хеле мураккаб буда, тавассути усулҳои хеле гуногуни менеҷменти тиҷорат амалӣ мегардад.

Вале қабл аз он ки ба шарҳи мазмун ва хусусиятҳои менеҷменти тиҷорат оғоз намоем, моҳияти мафҳуми «менеҷмент»-ро каме ёдрас мешавем.

Вожаи «менеҷмент» аз забони англисӣ буда, ба забони тоҷикӣ маънои «идоракунӣ» ва ё «мудирият»-ро дорад.

Бо ибораи дигар, менеҷмент низоми принципҳои усулҳо ва воситаҳои идоракунӣ барои баланд бардоштани самаранокии истеҳсолот ва афзун намудани ғолида мебошад.

Идоракунӣ бошад, маънои таъсири мақсадноки субъекти идоракунанда ба объекти идорашаванда барои

ба даст овардани мақсадҳои муайяни хоҷагидориро дорад.

Субъекти идоракунандаи тиҷорат роҳбарону менечерони зинаҳои гуногуни корхонаҳои тиҷоратӣ ва объекти идорашавандаи он ҳайати кормандон ва ҷараёнҳои технологӣ, хариду фурӯши мол ва дигар амалиёт мебошад.

Менечменти тиҷорат – ин ҷараёни идоракунии ҳамаи паҳлӯҳои асосии фаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ мебошад. Он бояд қарорҳои манфиатбахшро оид ба рушди корхонаҳои тиҷоратӣ таҳия созад, самтҳои асосию афзалиятдори онро муайян кунад ва самаранокӣи натиҷаҳои ниҳии фаъолияти тиҷоратиро таъмин намояд.

Бояд зикр намуд, ки менечменти корхонаҳои тиҷоратӣ ҳамчун ҷанни илмӣ соҳавӣ дар марҳилаи пайдоиш қарор дорад ва аз ин лиҳоз, принсипҳои асосии он дар адабиёти муосир то андозае бо назардошти талабот ва хусусиятҳои муносибатҳои бозорӣ инъикоси худро наёфтаанд.

Менечменти тиҷорат ба назарияи менечменти умумӣ таъя намуда, дар худ бисёр усулу воситаҳои гуногуни менечменти функционалиро вобаста ба хусусияти фаъолияти тиҷорат муттаҳид месозад. Масалан, менечменти тиҷорат усулҳои мухталифи менечменти истеҳсолӣ, менечменти стратегӣ, менечменти навоарӣ, менечменти кормандон, менечменти молиявӣ ва дигар намудҳои функционалии менечментро истифода мебарад, ки тадбиқи онҳо дар корхонаҳои тиҷоратӣ то андозае имконпазир аст.

Хусусияти ҳоси менечменти тиҷорат характери комплексӣ доштани ташаккули ҳамаи қарорҳои идоракунии мебошад, ки бо тарафҳои гуногуни

фаъолияти корхонаҳои тичоратӣ вобастаанд. Ҳамаи қарорҳои идоракунии дар корхонаҳои тичоратӣ бо ҳамдигар вобастагии зич доранд ва ба самаранокии ниҳии фаъолияти хоҷагидории корхона таъсири худро мерасонанд.

Бинобар ин, менеҷменти корхонаҳои тичоратӣ бояд ҳамчун низоми комплекси амалиёт баррасӣ карда шавад, ки аз қарқарди қарорҳои гуногуни бо ҳам алоқаманд таркиб ёфтааст.

Менеҷменти тичорат дар таҳия, қарқард ва қабули қарорҳои идоракунии мушаххас нуқтаи назари бисёрвариантиро талаб мекунад, яъне ҳар як қарори идоракунии бояд вариантиҳои гуногуни қабулро дошта бошад. Ин ҳолат имконият фароҳам меоварад, ки варианти беҳтарини қарор қабул гардад ва он мавриди истифода қарор гирад.

Бар зами ин, ҳар як қарори идоракунии ва умуман менеҷменти корхонаҳои тичоратӣ бояд ба мақсадҳои стратегии рушди корхона нигаронида шуда бошад.

1.3. Мақсад ва вазифаҳои менеҷменти корхонаҳои соҳаи тичорат

Дар шароити гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ ва амали принципҳои асосии он, ҳар як корхона, аз он ҷумла корхонаи тичоратӣ бояд роҳнамои муайяне дар шакли мақсади асосӣ дошта бошад, то он ки дар фазои рақобат истодагари қарда тавонад.

Мақсад ин ҳолати ниҳой, натиҷаи матлубе мебошад, ки корхона барои ба он ноил шудан пайваста сазо кӯшиш мекунад.

Муайян намудани мақсадҳо яке аз марҳилаҳои муҳими фаъолияти корхона мебошад. Қомеъии

фаъолияти хоҷагидории корхона аз дуруст ва аник муқаррар намудани мазмуни мақсадҳо вобаста аст. Тавре олими машҳури илми менеҷмент – асосгузори мактаби маъмурии идоракуни – Анри Файол қайд намуда буд: «Агар Шумо бе мақсад равона бошед, интихоби роҳ маъно надорад».

Бо назардошти хусусиятҳои хоси менеҷменти корхонаи тичоратӣ мақсад ва вазифаҳои он ташаққул меёбанд.

Мақсади асосии менеҷменти корхонаи тичоратӣ таъмини суръати баланди рушди иқтисодии корхона ва баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирии он дар бозори истеъмолӣ мебошад.

Барои расидан ба ин мақсади асосӣ менеҷменти тичорат бояд вазифаҳои зеринро ҳаллу фасл намояд:

1. **Ташаққули шароит барои ҳадалимкон қонеъ гардонидани талаботи истеъмолгарон дар бозори истеъмолӣ.** Ин вазифаи муҳим бо роҳи ҷустуҷӯ ва дарёфти мавқеъ дар бозори истеъмолӣ, ташаққули сиёсати таснифоти самаранок, таъмини устувории таснифоти молҳо ва ғайра амалӣ мегардад.
2. **Таъмини сатҳи баланди хизматрасонӣ ба харидорон.** Иҷрои ин вазифа қонеъ намудани талаботи харидоронро ба сатҳи хизматрасонӣ таъмин менамояд. Моҳияти он дар сарфи нисбатан ками вақт ба харидорон пешниҳод намудани молҳои босифат зоҳир мегардад.
3. **Таъмини сарфанокии амалӣ гардонидани чараёнҳои савдою технологӣ дар корхонаҳои тичоратӣ.** Амалӣ гаштани ин вазифа бо роҳи таъмини сарфанокии хароҷоти моддӣ, меҳнатӣ ва молиявии корхонаҳои тичоратӣ ба роҳ монда мешавад.

4. **Ҳадалимкон афзуи намудани маблағи фондае, ки дар ихтиёри корхона мемонад ва таъмини истифодаи самараноки он.** Ин вазифа тавассути беҳтар намудани ҳаҷми гардиши мол, идоракунии самараноки воситаҳои корхона, гузаронидани сиёсати мақсадноки нарх ва андоз таъмин мегардад.
5. **Паст намудани сатҳи таваккале, ки бо фаъолияти корхонаҳои тичоратӣ вобаста аст.** Иҷрои ин вазифа бо воситаи идораи самараноки таваккалҳои гуногуни тичоратӣ, молиявӣ, маблағгузорӣ ва ғайра ба роҳ монда мешавад. Паст кардани сатҳи таваккал рушди устувори фаъолияти молиявии корхонаи тичоратиро таъмин менамояд.

Ҳамаи вазифаҳои менеҷменти тичорат бо ҳам алоқамандии нугусустанӣ доранд.

Менеҷменти тичорати самаранок, ки мақсад ва вазифаҳои ҳешро ҳамаҷониба амалӣ мегардонад, имкон медиҳад, ки сатҳи хизматрасонӣ ба харидорон баланд бирлошта шавад, суръати зарурии рушди иқтисодии корхонаи тичоратӣ таъмин ва вазъи молиявии он устувор гардад.

Саволҳо:

1. *Нақши соҳаи тичорат дар шароити гузариш ба иқтисоди бозорӣ дар чӣ ифода меёбад?*
2. *Хусусият ва аҳамияти тичоратро дар шароити муосир асоснок намоед.*
3. *Моҳияти менеҷменти тичоратро шарҳ диҳед.*
4. *Мақсади асосии менеҷменти корхонаҳои соҳаи тичорат дар чист?*
5. *Вазифаҳои асосии менеҷменти тичоратро номбар кунед.*

МАВЗЎИ 2

КОРХОНАҲОИ ТИЧОРАТӢ ҲАМЧУН ОБЪЕКТИ МЕНЕЧМЕНТ

- 2.1. Моҳияти иқтисодӣ-иҷтимоии корхонаҳои тичоратӣ
- 2.2. Шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии корхонаҳои тичоратӣ
- 2.3. Мухити дохилӣ ва берунии корхонаҳои тичоратӣ

2.1. Моҳияти иқтисодӣ-иҷтимоии корхонаҳои тичоратӣ

Субъекти асосии хоҷагидорӣ, ки дар бозори истеъмоли ба хариду фурӯши молҳо машғул аст, корхонаи тичоратӣ мебошад.

Дар намуди умумӣ корхона субъекти мустақили хоҷагидорӣ мебошад, ки тибқи қонунгузори амалкунанда барои истехсол, фурӯши мол ва иҷрои ҳар гуна ҳадамот бо мақсади қонунӣ намудани талаботи истеъмолгарон дар бозор ва ба даст овардани фоида ташкил шудааст.

Нақши корхона ҳамчун зинаи ибтидоӣ ва асосии иқтисодӣ дар амалӣ намудани мақсади олии сиёсати иқтисодӣ-иҷтимоии давлат – саҳм гирифтани дар роҳи қонунӣ гардонидани талаботи рӯзафзун ва боло бардоштани сатҳи ҳаёт ва аҳоли хеле бузург аст.

Корхонаи тичоратӣ ҳамчун субъекти мустақили хоҷагидорӣ, шахси ҳуқуқӣ мебошад, ки дар асоси истифодаи амвол ва сохтори ташкилии махсуси худ бо

мақсади қонёъ гардонидани талаботи истеъмолгарон ва ба даст овардани ғоида дар бозори истеъмолӣ ба хариду фурӯши молу хадамот машғул мешавад.

Функсияи асосии корхонаҳои тичоратӣ фурӯши мол ба истеъмолгарон мебошад.

Дар ҷараёни фаъолияти худ корхонаҳои тичоратӣ дигар функцияҳоро низ иҷро мекунанд, ки бо расонидани молҳо аз соҳаи истеҳсолот то ба истеъмолот вобастаанд.

Ба қатори ин гуна функцияҳо, ки одатан онҳоро иловагӣ меҳисобанд, омӯзиши талаботи харидорон ба молҳо, ташаккули таснифоти молҳо, таблиғоти молу хадамот, кӯмак расонидан ба харидорон дар интиҳоби молҳо, пешниҳоди хизматҳои иловагӣ, қабули фармоишҳои пешакӣ ва ғайра дохил мешаванд.

Ҳаҷм ва хусусияти функцияҳои корхонаҳои тичоратӣ аз мустақилияти хоҷагӣ, намуд, андоза, муҳаххазгардонии техникӣ, мавқеи ҷойгиршавӣ ва дигар омилҳо вобастагӣ доранд.

Корхонаҳои тичоратӣ вобаста ба нишонаҳои худ ба системаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ дохил мешаванд.

Ба системаи иҷтимоӣ пайванд будани корхонаҳои тичоратӣ маънои онро дорад, ки онҳо аз ҷониби одамон барои қонёъ намудани талаботи мушаххаси ҷомеа ташкил меёбад ва бо назардошти хусусиятҳои шахсии роҳбарон идора мешаванд.

Корхонаҳои тичоратӣ аз он сабаб системаи иқтисодӣ шуморида мешаванд, ки дар натиҷаи истифодаи захираҳо ва фурӯши молҳо бефосилагии такрористеҳсоли маҳсулоти ҷамъиятӣ ва фаъолияти мӯътадили соҳаи муомилоти молӣ таъмин мегардад.

Корхонаҳои тичоратӣ системаи кушода мебошанд ва доимо бо омилҳои муҳити берунӣ таъассути

ДДТ
Ҷаллеҷи Т.

Библиот

механизми танзими давлатӣ ва рақобати бозорӣ, системаи молиявӣ қарзӣ, истифодаи захираҳои мол, робита бо харидорон ва ғайра ҳамкорӣ дорад.

2.2. Шаклҳои ташкилӣ-ҳуқуқии корхонаҳои тиҷоратӣ

Корхонаҳое, ки ба фаъолияти тиҷорат машғуланд, аз нуқтаи назари функцияҳои иҷрошаванда, сохти ташкилӣ-ҳуқуқӣ ва соҳаи фаъолиятшон басо гуногунанд.

Ҳамаи корхонаҳои тиҷоратиро аз рӯи нишонаҳои зерин тасниф кардан мумкин аст:

- а) дар асоси нишонаҳои ҳолати ҳуқуқии корхона;
- б) дар асоси нишондиҳандаҳои миқдорӣ;
- в) дар асоси нишонаҳои соҳавӣ (намуд ва хусусияти фаъолият).

Аҳамияти таснифи корхонаҳои тиҷоратиро чунин омилҳо муайян месозанд:

- тасниф имкон медиҳад, ки мавқеи ҳар як корхона ва мақсади он дар системаи умумии соҳаи тиҷорат муайян гардад;
- имкон медиҳад, ки корхонаҳо аз рӯи нишонаҳои бо ҳам наздик гурӯҳбандӣ шаванд;
- имкон медиҳад, ки самаранокии фаъолияти корхонаҳо баҳодиҳӣ ва муқоиса карда шавад;
- доир ба ҳолати ташкилӣ-ҳуқуқии корхона ва хусусиятҳои фаъолияти он маълумот медиҳад.

Корхонаҳои тиҷоратӣ новобаста аз функцияҳои иҷромешуда шахсони ҳуқуқӣ мебошанд.

Қонунгузориҳои кунунии Ҷумҳурии Тоҷикистон гуногуношаклии моликиятро муайян намудааст ва бинобар ин, корхонаҳои тиҷоратӣ метавонанд дар асоси

Моликияти гуногун, аз ҷумла, давлатӣ, хусусӣ, коллективӣ ва ғайра созмон дода шаванд.

Яке аз нишонаҳои фарқкунандаи таснифоти корхонаҳои тиҷоратӣ аз рӯи иштироки шахсӣ ва амволии муассисон мебошад. Аз рӯи ин нишона корхонаҳои тиҷоратӣ дар шакли ҷамъиятҳои хоҷагӣ ва дар шакли шарикиятҳои хоҷагӣ таъсис дода мешаванд.

Ҷамъиятҳои хоҷагӣ ташкилотҳои мебошанд, ки бо роҳи муттаҳид намудани амволи муассисон барои пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ таъсис шудаанд (ҷимъияти масъулияташ маҳдуд, ҷамъияти масъулияташ иловагӣ, ҷамъиятҳои сахҳомӣ ва ғ.).

Шарикиятҳои хоҷагӣ – ин иттиҳоди шартномавии якҷанд ашхос барои фаъолияти муштараки соҳибкорӣ мебошад.

Аз рӯи нуқтаи назари нишондиҳандаҳои миқдорӣ корхонаҳои тиҷоратӣ ба бузург, миёна ва хурд қисмат мешаванд. Нишондиҳандаҳои асосӣ дар ин ҳолат шумораи кормандон, ҳаҷми солонаи сармоя, ҳаҷми гардиши мол, андозаи масоҳати савдо ва ғайра мебошанд.

Корхонаҳои бузурги тиҷоратӣ аз назари иқтисодӣ ҳеле пурқувватанд, зеро потенциали устувори иқтисодӣ-молиявӣ ва амволий доранд. Ин корхонаҳо ба рақобат тободар буда, сатҳи хароҷоти муомилоташон нисбатан пасттар аст. Онҳо метавонанд тадқиқотҳои маркетингӣ, ҷорабиниҳои таълимотӣ гузаронанд, сиёсати нархгузорию худиро амалӣ гардонанд ва барои фуруши молҳои шабакаҳои васеъ дошта бошанд.

Корхонаҳои миёна одатан дар сегменти нисбатан маҳдуди бозор фаъолият мебаранд. Онҳо хусусиятҳои ба худ хоси ҷараёни савдою технологӣ ва шабакаи

харидорони доимӣ доранд ва ба рақобат дар бозор то андозае тоб оварда метавонанд.

Корхонаҳои хурд бошанд, ба қонеъ намудани он талаботе мутобиқанд, ки корхонаҳои бузургу миёна онро комилан таъмин карда наметавонанд. Вале, маҳз чунин корхонаҳо аз омилҳои берунӣ худро ба пуррагӣ муҳофизат карда наметавонанд. Бе кӯмаки давлат чунин корхонаҳо ба рақобати бозорӣ истодагарӣ карда наметавонанд ва аз ин рӯ, бо таҳкими муносибатҳои бозорӣ, асоси қонунгузорию рушду дастгирии ин корхонаҳо аз ҷониби давлат ташаққул меёбад.

Бо назардошти нуқтаи назари соҳавӣ, корхонаҳои тичоратӣ, дар навбати худ, ба корхонаҳои савдои чакана, савдои яклухт ва корхонаҳои хӯроки умумӣ қисмат мешаванд.

Дар ин маврид, корхонаи савдои чаканаро аз рӯи чунин нишонаҳо, ба монанди махсусгардонию молӣ, шакли хизматрасонӣ, намуд ва хусусияти сохт, хусусиятҳои функционалӣ, дараҷаи нархҳо, мавқеи ҷойгиршавӣ, андозаи масоҳати савдо, таркиби харидорон ва ғайраҳо тасниф намудани мумкин аст.

Масалан, вобаста ба нишонаи махсусгардонию молӣ корхонаҳои савдои чаканаи омехта, махсусгардонидашуда, умумӣ ва универсалӣ ҷудо мекунанд. Аз рӯи нишонаи усули фурӯши молҳо мағозаҳои хизматрасонию инфиродӣ, худхизматрасонӣ ва аз рӯи намунаҳо ҷой доранд.

2.3. Муҳити дохилӣ ва берунӣ корхонаҳои тичоратӣ

Ҳолати муайяни фаъолияти хоҷагии корхонаҳои тичоратӣ дар натиҷаи таъсири омилҳои муҳити дохилӣ ва берунӣ муттасил тағйир меёбад.

Ба омилҳои асосии муҳити дохилии корхонаҳои тичоратӣ, ки бояд доимо зерин назорати роҳбарону менеҷерон қарор гиранд, инҳо шомиланд: *мақсадҳо, вазифаҳо, сохтори ташкили идоракунӣ, технология ва одамон.*

Мақсадҳо – вазъи мушаххаси ниҳойӣ ё натиҷаи интизорӣ мебошанд, ки гурӯҳи одамон барои ба он муваффақ шудан якҷоя фаъолият менамоянд.

Барои он ки гурӯҳи одамони дар шакли корхона ё ташкилот муттаҳид гардида ба мақсади асосии дар наздашон барои як муддати муайян тарҳрезӣшуда ноил шаванд, онҳо бояд ҳамзамон як қатор вазифаҳои муҳимро иҷро намоянд.

Вазифаҳо ин корҳо ё амалиёти бо як тартиботу низоми ҳосилхоҷидориест, ки дар корхонаи тичоратӣ пешакӣ муайян карда мешаванд.

Омили дигаре, ки ба муҳити дохилии корхонаи тичоратӣ, яъне ба вазъи фаъолияти соҳибкорӣ таъсири назаррас мерасонад, *сохтори ташкили идоракунӣ* ба ҳисоб меравад.

Сохтори ташкилӣ ин муносибату вобастагии мантиқии зинаҳои гуногуни идоракунӣ ва паҳлӯҳои функционалӣ дар як тарзу сохти ташкилӣ мебошад, ки барои ба роҳи самарабахш расидан ба мақсадҳои ниҳонии корхона шароити зарурӣ фароҳам месозад.

Технология омили муҳим ва мустақили муҳити дохилии корхонаи тичоратӣ буда, воситаи дигаргунсозӣ

ё истифодабарии ресурсҳои иқтисодӣ – ашёи хом, қувваи корӣ, фондҳои асосӣ ва гардон, яъне маблағҳои молиявии корхонаҳо барои фуруши мол ва хизматрасонӣ ба харидорон мебошад.

Одамон ё ресурсҳои меҳнатӣ омили тақдирсоз ва пояи асосии муҳити дохилии ҳар як корхона мебошанд.

Ба фаъолияти корхонаи тичоратӣ ва бахшҳои муҳими идоракунии он омилҳои муҳими берунӣ низ таъсири калон мерасонанд. Омилҳои муҳити берунӣ хусусияти *мураккабӣ, тағйирпазирӣ ва номуайяниро* доранд.

Мураккабии муҳити берунӣ дар он зоҳир мегардад, ки миқдор ва варианти омилҳое, ки корхона бояд ба он эътино орад, басо гуногунанд. Корхонаҳое, ки бо муҳити мураккаби берунӣ сарукор доранд, бо маълумоти зиёди барои қабули қарорҳо зарур, дучор меоянд.

Раванди дигаргуниҳое, ки дар муҳити берунии корхона ба амал меояд, *тағйирпазирӣ ва номуайянии* онро муайян мекунанд. Дар замони кунунӣ тағйирпазирии муҳити берунӣ ҷиҳатҳои хоси фарқкунанда дорад. Дигаргуниҳои назаррас, маҳз дар соҳаҳое ба амал меоянд, ки онҳо ба пешрафти илмӣ-техникӣ нигаронида шудаанд.

Тағйирпазирии омилҳои берунӣ ба фаъолияти корхона таъсир мерасонанд. Масалан, сохторе, ки фаъолияти он бо тадқиқоти илмӣ вобаста аст, ба тағйирпазирии баланди муҳити берунӣ дучор меояд ва бино бар ин бояд ҳамеша аз навовариҳои технологӣ хабардор бошад. Дар шӯъбаи ташкили тичорат аксуламал ба муҳити берунӣ оромтар аст. Ҳаҷм ва саҳеҳии иттилоот оиди ҳар як омил ба дараҷаи муайянкунии муҳити берунӣ таъсир мерасонанд. Ҳар

қадар иттилоот кам ва носаҳеҳ бошад, ҳамон қадар номуайянии муҳити берунӣ зиёд мегардад ва ин омил қабули қарорҳои идоракунии судмандро бучунучаро душвор мегардонад.

Умуман омилҳои муҳити берунии корхонаро ба омилҳои таъсири мустақим ва ғайримустақим чудо кардан мумкин аст.

Таҳвилгарони мол, таҷҳизот, техника ва сармоя, ресурсҳои меҳнатӣ, истеъмоилгарони молу ҳадамот, вазъи қонуну қонуният, сохторҳои давлатии танзимгари иқтисодӣ ва ғ. ба фаъолияти хоҷагии корхонаи тичоратӣ таъсири бевосита мерасонанд.

Ба омилҳои таъсири ғайримустақими муҳити берунии корхонаи тичоратӣ вазъи иқтисодию иҷтимоӣ дар мамлакат, пешрафти илмӣ-техникӣ, фаъолияти фарҳангию сиёсӣ, ҳазина ва ташкилотҳои ғайридавлатию хоричӣ, миллий ва ғ. дохил мешаванд.

Ҳарчанд ин гуна омилҳо ба фаъолияти корхона таъсири бевосита нашошта бошанд ҳам, ба вазъи иқтисодию иҷтимоӣ ва раванди идоракунии корхонаи тичоратӣ тағйирот ворид месозанд.

Саволҳо:

1. *Моҳияти иқтисодӣ-иҷтимоии корхонаро шарҳ диҳед.*
2. *Корхонаи тичоратӣ чӣ гуна субъекти хоҷагидорӣ мебошад?*
3. *Кадам шаклҳои ташкили корхонаи тичоратиро медонед?*
4. *Омилҳои муҳити дохилии корхонаро номбар кунед.*
5. *Ба муҳити берунии корхонаи тичоратӣ кадом омилҳо ишомиланд?*

МАВЗЎИ 3

ФУНКСИЯ ВА УСУЛҲОИ МЕНЕЧМЕНТИ КОРХОНАҲОИ ТИҶОРАТӢ

3.1. Моҳият ва таснифи функсияҳои менеҷмент

**3.2. Функсияҳои асосии менеҷменти корхонаҳои
тиҷоратӣ**

3.3. Усулҳои идоракунии корхонаҳои тиҷоратӣ

3.1. Моҳият ва таснифи функсияҳои менеҷмент

Фаъолияти мақсадноке, ки тавассути он менеҷерон ба объекти идорашаванда (кормандон ва ҷараёни истеҳсолот) таъсир мерасонанд, функсияи менеҷмент арзёбӣ мегардад.

Функсияҳои менеҷмент новобаста аз соҳаи иқтисодиёт, сохтори ташкилии идоракунии, шакл ва намуди корхона ҳамеша дар алоқаи ногунастани байниҳамдигарӣ ва бо мақсади самаранок гардонидани фаъолияти корхона, истифода мешаванд.

Дар аксари адабиёти илмии менеҷменти муосир ба қатори функсияҳои асосии идоракунии нақшагирӣ, ташкил, мотиватсия ва назоратро дохил кардаанд, ки ҳар яке аз онҳоро барои системаҳои идоракунии гуногун, аз он ҷумла тиҷорат низ истифода бурдан мумкин аст.

Акнун бо моҳияти функсияҳои асосии менеҷмент шинос мешавем.

Нақшагирӣ ҳамчун функсияи поягии менеҷмент амали пешгӯӣ ва асоснок намудани мақсаду мароми

корхона ва роҳҳои афзалиятдору камхарҷи ба даст овардани онро дар назар дорад. Дар шароити амали муносибатҳои бозорӣ ин гуна амалиёт бешак дар зинаи поёнии иқтисодиёт, яъне корхонаҳо пурзӯр гардида, мавқеи он торафт устувор мегардад.

Тавассути нақшагирӣ раванди аз нигоҳи илму амали иқтисодӣ пешгӯӣ ва асоснок намудани мақсад, вазифаҳо ва самтҳои асосии фаъолияти корхона, стратегияи рушди иқтисодии он барои давраи оянда ҳаллу фасл мегардад.

Агар нақшагирӣ аз назари илму амали иқтисодӣ асоснок бошад, он гоҳ корхона дар натиҷаи фаъолияти иқтисодии ғолида ба даст меорад, ки ба инкишофи минбаъдаи фаъолияти хоҷагии он шароити солими молиявӣ фароҳам меоварад.

Вале боиси қайд аст, ки функцияи нақшагирӣ танҳо ҳамоно вазт натиҷаи матлуб медиҳад, ки агар роҳбарону менеҷерони корхонаҳо аз имконоти функцияҳои дигари идоракунӣ низ пайваста ва самарабахш истифода баранд.

Дар ҷараёни ташкили фаъолияти мунтазами корхона муайян кардани роҳ ва тариботи ташкили идоракунӣ аҳамияти махсус дорад. Функцияи роҳбарие, ки тартиби бунёди техникӣ, иқтисодӣ, иҷтимоию рӯҳӣ ва ҳукукии фаъолияти корхонаро таъмин менамояд, ташкили ҷараёни идоракунӣ номида мешавад.

Ташкил функцияи дигар, вале мустиқили идоракунӣ буда, ба фароҳам сохтани шароити мусоид барои кори самаранокӣ одамон ва ба даст овардани мақсадҳои корхона нигаронида шудааст. Ин функция аз тарафи кӣ ва ҷӣ тавр амалӣ гардидани нақшаи тараққиёти иқтисодии корхонаро муайян месозад.

Агар кормандон барои иҷрои нақшаи тичорати мол ҳавасманд набошанд, нақшаи таҳияшуда ва сохтори ташкилии мукаммали корхона маънои худро гум мекунад. Барои он ки кормандони корхона софдилона ва пурмахсул меҳнат кунанд, роҳбарияти он бояд аз роҳу воситаҳои мотиватсияи ҷаъолияти меҳнатӣ моҳирона истифода намоянд.

Мотиватсия ҳамчун муҳимтарин функцияи менеҷмент амали ҳавасмандгардонӣ ба микдор ва сифати меҳнат мебошад, ки кормандонро барои ноил гаштан ба миссияю мақсади корхона рӯҳбаланд месозад.

Истифодаи механизми мотиватсионӣ ба менеҷер имкон медиҳад, ки ӯ кормандонро ба кор ҷаъолона ва ҳавасмандона ҷалб намояд ва кӯшиши онҳоро ба самти зарурӣ равона созад.

Омили муҳими ҳавасмандгардонии меҳнати инсон қонеъ намудани ниёзҳои гуногуни ӯст. Ниёз аз ҷониби инсон ҳис намудани эҳтиёҷҳои физиологикӣ биологӣ ва ғайра мебошад.

Ниёзҳои кормандонро дар корхонаҳо тавассути кадркунии меҳнати онҳо то як андоза қонеъ гардонидан мумкин аст. Мотиватсия дар ҳолате самаравӣ дилхоҳ мебахшад, ки агар корманд боварӣ ҳосил намояд, ки кӯшиши вай аз ҷониби роҳбарон кадр карда мешавад. Аз ин ҷиҳат, ба менеҷерон зарур аст, ки имконият ва воситаҳои кадркунии кормандонро хеле моҳирона истифода намоянд.

Дар натиҷаи дуруст истифода намудани механизми ҳавасмандгардонӣ дар ҳақиқат хоҳиши пурсамар кор кардани одамон ба миён меояд, ки барои ноил гардидан ба мақсади корхона мусоидат мекунад.

Функцияи муҳим ва ҳоси менеҷмент назорат мебошад. Назорат ин низомии мушоҳида ва тафтиши

ичрои нақшаҳое мебошад, ки дар асоси мақсадҳои стратегии корхона тартиб дода шудааст. Аз тарафи дигар, назорат мукоисаи натиҷаҳои ба даст омада бо мақсадҳои пешбинигашта мебошад.

Вазифаи асосии назорат таҳияи системаи стандартҳои ҳисобот, таҳлили нишондиҳандаҳо аз рӯи натиҷаҳои хоҷагидории корхона мебошад. Назорат вобаста бо нишонаи вақт се намуд – пешакӣ, ҷорӣ ва хотимавӣ дорад.

3.2. Функсияҳои асосии менеҷменти корхонаҳои тиҷоратӣ

Чӣ тавре, ки дар боло зикр намудем, функсияҳои асосии шарҳодаи мо умуман ба системаҳои идоракунии мансубанд. Вале, ҳар як системаи идоракунии, аз он ҷумла, менеҷменти тиҷорат функсияҳои хоси худро дорад.

Бо дар назардошти доираи вазифаҳои менеҷменти тиҷорат функсияҳои асосии онро чунин муайян кардан мумкин аст:

- 1. Интихоби шаклҳои ташкилии нисбатан самаранокӣ корхонаҳои тиҷоратӣ ва воҳидҳои таркибии он.** Ин функсияи муҳими менеҷменти тиҷорат дар ҷараёни таъсиси корхона ва васеъ намудани он амалӣ мегардад. Дар раванди он муассисони корхонаҳои тиҷоратӣ шакли ташкилӣ-ҳуқуқии корхонаро муайян месозанд. Ҳарчанд ин функсияи менеҷменти тиҷорат хусусияти яқвактаро дорад, қарорҳои доир ба ин масъала қабулшуда ба ташкили ҳамаи ҷараёнҳои минбаъдаи корхона ва нишондиҳандаҳои иқтисодиву молиявии он таъсири назаррас мерасонанд.

2. **Идоракунии чараёнҳои технологӣ.** Иҷрои ин функция асосан бо интиҳоби тарҳи технологияи ҳаракати мол, ташаккули таҷҳизоти технологияи зарурӣ, коркарди асосҳои ташкилии таъмини мол, қабул, ниғаҳдошт ва тайёркунии он ба фурӯш вобаста аст, ки дар сатҳи хизматрасонӣ ба харидорон ва натиҷаҳои молиявӣ иқтисодии корхонаҳои тиҷоратӣ инъикос меёбад.
3. **Идоракунии чараёни хизматрасонӣ ба харидорон.** Амалӣ гардонидани ин функция бо миссияи корхонаҳои тиҷоратӣ робитаи мустақим дорад ва шартӣ зарурии ташаккули рақобатпазирии он дар бозори истеъмолӣ мебошад. Идоракунии ин чараён таъмини пурраи талаботи истеъмолгарон ва фароҳам овардани шароитҳои мусоидро ба харидорон дар чараёни хариду фурӯши молҳо дар назар дорад.
4. **Идоракунии кормандони корхонаҳои тиҷоратӣ.** Иҷрои ин функция хеле мураккаб мебошад, зеро он бо манфиати кормандон вобаста аст ва ба сатҳи хизматрасонӣ натиҷаҳои иқтисодӣ-молиявӣ корхона таъсир мерасонад. Дар раванди амалӣ гардонидани ин функция сохтори ташкилии корхона асоснок карда мешавад, шумора ва таркиби зарурии кормандон муайян мегардад, ташкили меҳнат, ҳавасмандгардонии он ва баланд бардоштани таҳассуси кормандон ба роҳ монда мешавад.
5. **Идоракунии гардиши мол.** Иҷрои ин функция асоси фаъолияти корхонаҳои тиҷоратиро таъмин менамояд. Ин функцияи хеле паҳншуда буда, коркарди доими қарорҳои идоракуниро дар ҳамаи зинаҳои фаъолияти корхона талаб мекунад. Дар чараёни иҷрои ин функция таҳлил ва пешгӯии вазъи бозори истеъмолӣ гузаронида мешавад ва нақшагирии ҳаҷму таркиби гардиши мол,

меъёргирии захираҳои молӣ ва воридоти молҳо амалӣ мегардад.

6. **Идоракунии даромади корхонаҳои тижоратӣ.** Тадбики амалии ин функсия бо ташаккули асоси молиявии рушди корхона ва пешбурди фаъолияти он аз рӯи принципи худмаблағгузорӣ алоқамандӣ дорад. Ғайр аз ин, дар раванди иҷрои ин функсия нақши муҳимро нақшагирии даромади корхонаҳои тижоратӣ мебозад.
7. **Идоракунии хароҷоти муомилот.** Иҷрои ин функсия бо ташаккули шароит барои коҳиши доимии сатҳи хароҷоти муомилот нисбат ба гардиши мол вобаста аст. Дар раванди ин амалиёт ҳаҷми зарурии хароҷоти моддӣ, меҳнатӣ ва молиявӣ барои пешбурди фаъолияти тижоратӣ муайян мегардад ва имконоти сарфаи хароҷоти аз нақша барзиёд баррасӣ карда мешавад.
8. **Идоракунии ғоидаи корхонаҳои тижоратӣ.** Иҷрои ин функсия шартӣ худмаблағгузорию фаъолияти корхонаҳои тижоратиро таъмин менамояд. Идоракунии ғоидаи корхонаҳои тижоратӣ ду самтро дар худ муттаҳид месозад: идоракунии ташаккули ғоида ва идоракунии истифодаи оқилонаи он. Ин чараён бо идоракунии даромад ва хароҷоти муомилоти корхонаҳои тижоратӣ ва коркарди сиёсати самараноки андоз пайванд мебошанд.
9. **Идоракунии ҳолати молиявии корхонаҳои тижоратӣ.** Амалӣ гардонидани ин функсия бо таъмини ҳамохангсозии ҳамаи самтҳои фаъолияти молиявии корхонаҳои тижоратӣ барои ба даст овардани натиҷаҳои баланди ниҳой дар фаъолияти хоҷагии корхона алоқаманд мебошад. Дар чараёни иҷрои ин функсия баҳодихии комплекси ҳолати молиявии

корхона гузаронида мешавад ва роҳҳои устувор гардонидани он муайян мегарданд.

10. **Идоракунии таваккали тичоратӣ.** Иҷрои ин функсия хеле мураккаб буда, таҳассуси баланди кормандони корхонаҳои тичоратиро талаб мекунад. Дар ҷараёни иҷрои ин функсия таваккалҳои тичоратӣ, молиявӣ ва ғайра муайян карда шуда, системаи ҷорабиниҳо доир ба паст намудани сатҳи онҳо таҳия карда мешавад.

Ҳамин тавр, иҷрои самаранокӣ функсияҳои зикршуда ба корхонаҳои тичоратӣ имкон медиҳад, ки дар амалӣ гардонидани миссия ва мақсади худ муваффақиятҳои назаррасро соҳиб гарданд.

3.3. Усулҳои идоракунии корхонаҳои тичоратӣ

Усулҳои менеҷмент гуфта, маҷмӯи тарзу воситаҳои таъсиррасонии субекти идоракунанда ба гурӯҳи кормандон ва ё кормандони алоҳида фаҳмида мешавад, ки барои ташкил ва ҳамоҳангсозии фаъолияти онҳо дар ҷараёни ба даст овардани мақсадҳои муайяни корхона истифода мешаванд.

Усулҳои идоракуниро роҳбарони зинаҳои гуногуни идоракунӣ истифода мебаранд. Дар менеҷменти тичорат усулҳои гуногуни идоракунӣ дар пайваस्ताгӣ вобастагӣ бо якдигар истифода мешаванд ва то андозае мазмунӣ якдигарро мукамал мегардонанд.

Ҳамаи тарзу усулҳои идоракуниро аз рӯи мазмунашон ба се гурӯҳи асосӣ тасниф кардан ба мақсад мувофиқ аст:

- усулҳои иқтисодии идоракунӣ;
- усулҳои маъмурии идоракунӣ;
- усулҳои иҷтимоӣ рӯҳии идоракунӣ.

Зери мафхуми усулҳои иқтисодии идоракунии роҳу воситаҳои таъсиррасоние фаҳмида мешаванд, ки ба талаботи қонунҳои иқтисодӣ таъя мекунанд. Дар шароити гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ истифодаи афзалиятноки усулҳои иқтисодӣ ва тақомули муносибатҳои пулию молӣ дар соҳаи тиҷорат аҳамияти қалон доранд.

Ба қатори унсурҳои таркибии усулҳои иқтисодии идоракунии нақшагирии фаъолияти хоҷагӣ, ҳисоби тиҷоратӣ, нарх ва низоми нархгузорӣ, ҳавасмандгардонии иқтисодӣ, музди меҳнати қифоя ва муқофотдиҳӣ дохил мешаванд.

Истифодаи усулҳои иқтисодии идоракунии дар зинаҳои гуногуни қорхона аз хусусиятҳои объекти идоракунии вобаста аст.

Усулҳои маъмурии идоракунии ба объекти идорашаванда таъсири бевосита мерасонанд ва самаранокии фаъолияти дастгоҳи идоракунии ва ҳамаи қисматҳои онро таъмин мекунанд.

Дар қорхонаҳои тиҷоратӣ усулҳои маъмурии идоракунии асосан ба зарурати истифодаи ҳокимият ва ҳуқуқи роҳбар таъя намуда, дар намуди фармон, қарор, супориши мақоми идоракунии ва назорати иҷрои онҳо зоҳир мебарданд.

Тафавути назарраси усулҳои маъмурии идоракунии дар иҷрои қатъии қарору супоришот ифода меёбад, ки дар таҷриба риоя накардани онҳо аз қоҳиш ёфтани тартиботу қоидаҳои дохилӣ дарак медиҳанд.

Одатан панҷ унсури таъсиррасонии маъмуриро фарқ мекунанд: ташкилӣ, фармоишӣ, моддӣ, интизомӣ ва маъмурий.

Дар системаи идоракунии қорхонаҳои тиҷоратӣ нақши муҳимро истифодаи усулҳои иҷтимоӣ-руҳӣ

мебозанд. Усулҳои иҷтимоӣ-рӯхӣ таъсиррасонӣ ба рафтори кормандон бо истифода аз имконоти илмӣ иҷтимоӣёт ва раваншиносӣ мебошад. Тавассути онҳо бештар ба шууру маънавиёти кормандон, масоили тарбия ва маданияти онҳо таъсир расонидан мумкин аст.

Усулҳои иҷтимоӣ барои таъсиррасонӣ гурӯҳи кормандон ва ҳамкориҳои онҳо бо роҳбарон дар чараёни ташкили тичорат, усулҳои рӯхӣ бошанд, ба тағйир додани майлу рафтори кормандони алоҳида нигаронида шудаанд. Истифодаи оқилонаи онҳо имкон медиҳад, ки сахм ва мавқеи корманд дар коллектив муайян гардад ва ҳавасмандгардонии фаъолияти меҳнатии ӯ дуруст ва объективона ба роҳ монда шавад.

Саволҳо:

1. *Функсияи менеҷмент чист?*
2. *Кадам функсияҳои асосии менеҷментро медонед?*
3. *Функсияи поягии менеҷменти тичоратро номбар кунед.*
4. *Кадоме аз функсияҳои менеҷменти тичорат, ба ақидаи Шумо, мавқеи назаррас дорад?*
5. *Усулҳои асосии идоракунӣ кадомҳоянд?*
6. *Кадам унсурҳо ба таркиби усулҳои иқтисодии идоракунӣ дохил мешаванд?*
7. *Усулҳои маъмурӣ ва иҷтимоӣ-рӯҳии идоракуниро дар корхонаи тичорат асоснок намоед.*

МАВЗЎИ 4

ЧАРАЁНИ ИДОРАКУНИИ КОРХОНАҲОИ ТИҶОРАТӢ

- 4.1. Моҳият ва аҳамияти таҳияи стратегияи менечменти корхонаҳои тиҷоратӣ**
- 4.2. Чараёни қабули қарорҳои идоракунии дар корхонаҳои тиҷоратӣ**
- 4.3. Таъмини иттилоотии чараёни идоракунии корхонаҳои тиҷоратӣ**

4.1. Моҳият ва аҳамияти таҳияи стратегияи менечменти корхонаҳои тиҷоратӣ

Чараёни идоракунии корхонаҳои тиҷоратӣ гуногунпахлӯ буда, аз амалиёти бо ҳам алоқаманд иборат мебошад.

Чораҳои заруртарини чараёни идоракунии корхонаҳои тиҷоратӣ таҳияи стратегияи менечменти тиҷорат, ҷамъоварӣ ва коркарди иттилоот, таҳия ва қабули қарорҳои идоракунии ва ташкилу назорати иҷроӣ онҳо мебошанд.

Стратегияи менечменти тиҷорат ташаккули системаи мақсадҳои дарозмуддати ҷаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ ва интиҳоби роҳҳои нисбатан самараноки ноил шудан ба онҳо мебошад. Он бевосита бо ташаккули стратегияи рушди корхонаҳои тиҷоратӣ вобаста аст.

Ташаккули стратегияи менечменти тиҷоратӣ шартӣ муҳим буда, аз иҷрокунандагонӣ худ таҳассуси баландро талаб мекунад.

Мураккабии ин чараён дар он зоҳир мегардад, ки дар раванди ташаккули стратегия ҷустуҷӯи васеъ ва баҳодихии вариантҳои гуногуни қарорҳои стратегӣ ба миён меоянд, ки ба миссия ва вазифаҳои корхона вобастагӣ доранд.

Таҳияи стратегияи менеҷменти корхонаҳои тиҷоратӣ аз марҳилаҳои зерин иборат мебошад:

- муайян кардани мӯҳлати умумии ташаккули стратегияи корхонаҳои тиҷоратӣ;
- омӯзиши омилҳои муҳити берунӣ ва дараҷаи таъсири онҳо ба фаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ;
- баҳодихӣ ба тарафҳои пурқувват ва заифи фаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ;
- интихоби модели стратегияи нисбатан самараноки рушди корхонаҳои тиҷоратӣ бо назардошти давраи ҳаётии он;
- ташаккули системаи мақсадҳои стратегӣ дар алоқамандӣ бо модели интихобнамудаи рушди корхона;
- мушаххасгардонии нишондиҳандаҳои мақсадноки стратегияи менеҷменти тиҷорат ва мӯҳлати иҷро шудани онҳо;
- ташаккули сиёсати менеҷменти тиҷорат аз рӯи самтҳои муҳимтарини фаъолият;
- асоснок намудани роҳҳои нисбатан самараноки ба даст овардани мақсадҳои стратегӣ ва сиёсати менеҷменти тиҷорат;
- баҳодихӣ ба стратегияи таҳияшудаи менеҷменти корхонаҳои тиҷоратӣ.

Ба қатори мақсадҳои асосии стратегӣ инҳо шомиланд:

- васеъ намудани мавқеи корхонаи тичоратӣ дар бозори маводи истеъмоли;
- ҷустуҷӯ ва дарёфти бозорҳои нав;
- баланд бардоштани сатҳи хизматрасонӣ ба харидорон;
- ба даст овардани ҳадалимкони маблағи фоида ва ва дараҷаи нисбии он.

Мазмуни асосии стратегияи таҳияшудаи корхонаҳои тичоратӣ дар нақшаи рушди соҳибкорӣ дар корхона инъикос меёбад. Зарурати коркарди чунин ҳуҷҷат дар он аст, ки дар шароити муосир корхонаҳои тичоратӣ рушди иқтисодии худро танҳо аз ҳисоби захираҳои молиявии дохилӣ таъмин карда наметавонанд ва бинобар ин, сарчашмаҳои берунии маблағгузориро ҷалб менамоянд. Айни замон, қарздиҳанда бояд доир ба стратегия, шакл ва нишондиҳандаҳои муҳими маркетингӣ, иқтисодӣ ва молиявии корхонаҳои тичоратӣ маълумот дошта бошад.

Барои корхонаи тичоратӣ нақшаи соҳибкориро бо чунин пайдарҳамӣ таҳия намудан ба мақсад мувофиқ аст:

- тавсифи кӯтоҳи лоиҳаи корхонаи тичоратӣ;
- шакли ташкилӣ-ҳуқуқии корхонаи тичоратӣ ва воҳидҳои таркибии он;
- таҳлил ва пешгӯии вазъи бозори истеъмоли;
- нақшаи ҳаҷм ва таркиби гардиши мол;
- нақшаи номгӯи хизматҳои иловагӣ ва харидорон;
- таъминнокии гардиши мол ва хизматҳои иловагӣ бо захираҳои моддӣ ва меҳнатӣ;
- нақшаи молиявӣ ва стратегияи маблағгузорӣ;
- баҳодихӣ ба таваккал ва шаклҳои сугуртаи он;
- сохтори идоракунии иҷрои лоиҳа.

4.2. Чараёни қабули қарорҳои идоракунӣ дар корхонаҳои тичоратӣ

Қарор яке аз қисмҳои таркибӣ ва асосии чараёни идоракунӣ мебошад. Бинобар ин такмили раванди таҳия, қабул ва иҷрои қарорҳо вазифаи муҳими ҳамаи зинаҳои идоракунӣ ба шумор меравад.

Дар менечменти корхонаҳои тичоратӣ коркард ва қабули қарорҳои идоракунӣ аҳамият дорад, зеро қарорҳои алоҳидаи идоракунӣ аз доираи фаъолияти корхона берун баромада, манфиатҳои ҷамъиятро низ дар бар мегиранд.

Чараёни қабули қарорҳои идоракунӣ хусусияти эҷодӣ дошта, аз роҳбарону менечерон дониши мукаммали назариявӣ амалӣ, маҳорати таҳлилгарӣ ва ҳулосабарорӣ ва дигар малакаҳоро талаб мекунад.

Ҳар як қарори қабулшуда ба натиҷаи фаъолияти хоҷагидорӣ корхонаҳои тичоратӣ ва чараёнҳои иҷтимоӣ онҳо таъсир мерасонад.

Аз рӯи нишонаи фарогирии масъалаҳо қарорҳои идоракунӣ дар корхонаҳои тичоратӣ дар шакли умумӣ ва хусусӣ гурӯҳбандӣ мешаванд.

Қарорҳои умумӣ ҳамаи тарафҳои фаъолияти корхонаи тичоратӣ ва масъалаҳои асосии онро фаро мегиранд. Дар тичорат онҳо бояд масъалаҳои афзоиши ҳаҷми гардиши мол, васеъ ва таҷҳизонидани базаи моддӣ-техникӣ, баланд бардоштани сатҳи ғоиданокӣ ва ғайраро муттаҳид созанд. Қарори умумӣ ҳамзамон тадбиқи технологияи пешқадами ғуруши молро дар бозор таъмин менамояд.

Қарорҳои хусусӣ барои масъалаҳои алоҳидаи фаъолияти корхонаҳои тичоратӣ қабул карда мешаванд.

Мақсади қабули ин гуна қарорҳо бартараф намудани камбудихои ҷойдошта мебошад.

Ба ғайр аз ин намуди қарорҳо, боз қарорҳои стратегӣ ва тактикӣ низ фарқ карда мешаванд. Қарори стратегиро барои масоили асосӣ ва қарорҳои тактикиро барои ҳалли масоили ҷорӣ қабул мекунанд.

Шарти муҳими қабули қарорҳои асосноки идоракунӣ дар фаъолияти тижоратӣ ин қобилияти ҳолатҳои мураккаби тижоратиро ба инобат гирифтани роҳбарону менечерон мебошад.

Таҳияи қарорҳои идоракунӣ аз рӯи пайдарҳамии муайян сурат мегирад. Ҷараёни таҳия ва қабули қарорҳои идоракунӣ дар корхонаҳои тижоратӣ одатан якҷанд марҳиларо дар бар мегирад.

Марҳилаи якум – муайян намудани мақсад ва гузориши масоили ҳалталаби хоҷагӣ мебошад.

Марҳилаи дуюм оmodасозии маълумоти асосӣ, таҳлили пешакии он ва тартиб додани нақшаи амалиёти ояндаро дар назар дорад. Дар ин ҳолат ҷамъоварӣ ва коркарди иттилоот вазифаи бениҳоят зарур аст. Баъди омӯзиш ва коркарди иттилооти зарурӣ нақшаи пешакии таҳия ва қабули қарорҳо тартиб дода мешавад.

Марҳилаи дигар таҳияи вариантҳои қарор ва баҳои муносиб додан ба онҳост. Ҳар қадар варианти қарор зиёд бошад, пас ин ҳолат беҳтар аст. Аз як миқдори муайяни вариантҳо имконият ё роҳи афзалиятноки ҳалли масъала, яъне шароити варианти беҳтарини қарорро интиҳоб кардан пайдо мешавад. Бо ин мақсад, Ҷар ин марҳила одатан кормандони баланддараҷаси ҷалб карда мешаванд, ки бояд варианти дурусти қарорро интиҳоб намоянд. Шартҳои ҳатмии интиҳоби варианти беҳтарини қарор ба ҳисоб гирифтани оқибатҳои мусбату манфии он мебошад.

Мархилаи чорум] қабули қарор ва тадбиқи амалии он мебошад. Баъд аз интихоби варианти беҳтарини қарор, вай аз ҷониби роҳбар] ӯ сохтори мушовара [асдик мегардад ва ҳамчун ҳуҷҷати расмӣ барои иҷрои ҳатмӣ қабул мешавад. Қарор ҳамон вақт тадбиқи амалии ҳудро меёбад, ки он бевосита ба унвони ҳар як иҷрокунанда расонида шавад.

Мархилаи охирин дар ин маврид, назорат доир ба амалӣ намудани қарор ва ба даст овардани натиҷаҳои матлуб мебошад. Бояд зикр намуд, ки иҷрои ҳар як қарор бо баҳои натиҷаи он муайян карда мешавад. Баҳодихӣ ба натиҷаи қарор зарурати ҳаёти ва судмандии қарори қабулшударо нишон медиҳад.

Яке аз масъалаҳои зарурӣ дар қараёни таҳия ва қабули қарорҳои идоракунии интихоби шакли қабули он мебошад. Асосан ду шакли қабули қарор мавҷуд аст – инфиродӣ ва коллективӣ. Танҳо роҳбари корхона ҳуқуқи интихоби яке аз ин шаклҳои қабули қарорро дорад. Вале бояд қайд кард, ки афзалияти қабули қарори коллективӣ ҳам дар шароити муосир имконпазир аст.

4.3. Таъмини иттилооти қараёни идоракунии корхонаҳои тиҷоратӣ

Қараёни идоракуниро ҳамчун раванди тағйирдиҳии иттилоот баррасӣ намудан мумкин аст, ки мавқеи марказиро дар он қабули қарорҳо ишғол мекунанд. Қарорҳое, ки ба иҷрокунадагон дар намуди супоришот, меъёрҳо ва нақшаҳо расонида мешаванд, иттилооти идоракунанда махсус мегарданд.

Иттилоот дар ташкили раванди идоракунии корхонаҳои тиҷоратӣ нақши назаррас дорад. Вай дар қатори захираҳои моддӣ, молиявӣ ва меҳнатӣ яке аз

омилҳои асосии рушди иқтисодӣ ҳисоб гардида, дар таҳия ва қабули қарорҳои идоракунӣ зарурати воқеӣ дорад.

Бидуни иттилоот гузориши мақсади идоракунӣ, баҳодиҳӣ ба вазъи иқтисодӣ, муайянкунии масоили рӯзмарра, қабули қарор ва назорати иҷрои он имконнопазир мегардад.

«Менеҷменти тижоратӣ ба иттилооти фаврӣ ва саҳеҳ эҳтиёҷ дорад.»

«Иттилоот кулли маълумоти гуногуни тағйирёбанда дар раванди идоракунӣ ва муҳити атроф мебошад, ки барои амалӣ намудани функсияҳои менеҷмент истифода мешавад. Агар иттилооти зарурӣ ва саҳеҳ дастрас набошад, ҳавфу хатари қабули қарорҳои беасос, ки заминаи илмию амалӣ надоранд, пайдо мегардад.

Ҳаллу фасли масъалаи таъмини иттилоотӣ имкон медиҳад, ки қарорҳои босифат ва асоснок қабул шаванд, ки онҳо бевосита ба баланд бардоштани самарани иқтисодӣ таъсири мусбат мерасонанд.

«Вазифаи асосии системаҳои иттилоотии идоракунӣ ҷамъоварӣ, таҳлил, ниғаҳдошт ва истифодаи иттилоот бо мақсади аз нигоҳи иқтисодӣ асоснок намудан ва қабули қарорҳои идоракунӣ мебошад.»

Ҳамаи иттилооти идоракунӣ аз ду сарчашма ба даст меоянд: дохилӣ ва берунӣ.

Иттилооти берунӣ ин натиҷаи таъсир аз муҳити берунӣ ба фаъолияти корхона мебошад. Масалан, ба системаи иттилоотии корхонаҳои тижоратӣ иттилооти берунӣ аз молтаъминкунандагон, бонкҳо, идораҳои молиявӣ, аз бозори маводи истеъмолӣ ва ғайра ворид мегардад.

Иттилооти дохилӣ – ин маълумот доир ба фурӯши мол дар корхонаҳои тижоратӣ, иҷрои нақшаи гардиши

мол, масоили вобаста ба фаоъолияти дохилихоҷагии корхона ва гайра мебошанд.

Ба намудҳои асосии иттилооти иқтисодӣ дар корхонаҳои тичоратӣ, масалан иттилоот доир ба таъминоти корхона бо молҳо, захира ва воридоти молҳо шомил аст.

Масъалаи муҳими марбут бо системаҳои иттилоотӣ ва таъмини иттилоотии корхонаҳои тичоратӣ автоматикунонии коркарди онҳо мебошад. Истифодаи васеи дастовардҳои илмӣ-техникӣ дар самти коркарди иттилоот имкон медиҳад, ки чараёни ҷамъоварӣ, коркард ва паҳнкунии иттилоот самаранок идора карда шавад.

Дар чараёни идоракунӣ мубодилаи иттилоот бо роҳи таҳия ва паҳнкунии намудҳои гуногуни ҳуччатҳо сурат мегирад.

Бо дар назардошти мақсади тартибдиҳӣ, ҳуччатҳо ба намудҳои зерин ҷудо мешаванд: фармоишӣ; ташкилӣ; иттилоотӣ-маълумотӣ; шахсӣ.

Барои идоракунии самаранокӣ чараёни иттилоот ва кор бо ҳуччатҳо дар корхонаҳои тичоратӣ сохтори махсус – коргузорӣ амал мекунад, ки бо омодасозии ҳуччатҳо машғул аст.

Саволҳо:

1. Аҳамияти таҳияи стратегияи менеҷменти тичоратро асоснок намоед.
2. Нақшаи соҳибқорӣи корхонаи тичоратӣ чист ва он аз қадом ҷаҳлат иборат аст?
3. Қарори идоракунӣ чист ва дар тичорат чӣ хусусият дорад?
4. Марҳилаҳои асосии чараёни таҳия ва қабули қарори идоракунӣ дар корхонаи тичоратӣ шарҳ диҳед.
5. Зарурати таъмини иттилоотии чараёни идоракунӣи корхонаҳои тичоратӣ дар чӣ зоҳир мегардад?

МАВЗЎИ 5

ИДОРАКУНИИ ҶАРАЁНҲОИ ТЕХНОЛОГӢ ВА ХИЗМАТРАСОНӢ ДАР КОРХОНАҲОИ ТИҶОРАТӢ

- 5.1. Мундариҷа ва мазмуни идоракунии
ҷараёнҳои технологӣ дар корхонаҳои
тиҷоратӣ**
- 5.2. Мақсад ва вазифаҳои идоракунии ҷаъолияти
хизматрасонӣ ба харидорон**
- 5.3. Усулҳои фурӯши молҳо ва ташкили
хизматрасонии иловагӣ дар корхонаҳои
савдо**

5.1. Мундариҷа ва мазмуни идоракунии ҷараёнҳои технологӣ дар корхонаҳои тиҷоратӣ

Яке аз вазифаҳои муҳими менечменти тиҷорат идоракунии ҷараёнҳои технологӣ ба ҳисоб меравад, ки маҷмӯи амалиёти бо ҳам алоқаманди корхонаи тиҷоратиро оиди ба истеъмолгарон дар муддати кӯтоҳтарин расонидани молҳо ва бо хароҷоти нисбатан паст ифода мекунад.

Ҷараёнҳои савдою технологиро одатан ба ду гурӯҳ: асосӣ ва ёрирасон қисмат мекунанд.

Ба таркиби ҷараёнҳои савдою технологияи асосӣ фурӯши мол ва хизматрасонӣ ба харидорон, ки аз ташкили фурӯши мол дар толори фурӯш, ҷобачогузориҳои молҳо дар майдони савдо, ташкили пардохти молҳои

харидашуда аз ҷониби харидорон, пешниҳоди хизматҳои иловагӣ ва ғайра иборатанд, дохил мешаванд.

Ба ҷараёнҳои савдою технологияи ёрирасон бошанд, қабули мол аз таҳвилгарон, интиқоли онҳо ба ҷойи ниғахдошт, таъмини шароити ниғахдошти мол, тайёркунии молҳо барои фурӯш, расонидани молҳо ба толори фурӯш, ташкили ҳифз ва супоридани борҷома дохиланд.

Бо дар назардошти хусусиятҳои амалиёти савдою технологӣ сохтори мағоза ташаккул меёбад. Қайд кардан зарур аст, ки ҳар як мағоза бояд барои таъмини ҷараёнҳои савдою технологӣ дорои чунин майдонҳо бошад: а) майдони фурӯш; б) майдони барои қабул, ниғахдошт ва тайёркунии мол барои фурӯш; в) майдонҳои ёрирасон; г) майдонҳои маъмурий ва маишӣ; д) майдонҳои техникӣ ва ғ.

Асоси ҷараёнҳои савдою технологияи ёрирасонро дар мағоза ҷараёнҳои қабул, ниғахдошт ва тайёркунии молҳо ба фурӯш ташкил медиҳанд. Ин амалиёт ҳам ба сатҳи хизматрасонӣ ва ҳам ба нишондиҳандаҳои иқтисодии корхонаҳои тичоратӣ таъсир мерасонанд.

Қабули мол ҷараёни нахустини ҳаракати мол дар корхонаҳои тичоратӣ буда, бо он ҷавобгарии моддии кормандони масъул оғоз мегардад. Ин ҷараён дар навбати худ се марҳиларо дар бар мегирад:

- а) тафтиши комилӣ ва дурустии ҳуҷҷатҳои зарурии молҳои воридшаванда;
- б) тафтиши миқдорӣ молҳои воридшуда;
- в) санҷиши сифати молҳои воридшуда.

Дар ҳолати мувофиқат накардани ҳуҷҷатҳо, миқдор ва ё сифати молҳои воридшуда санад оиди муайян намудани номувофиқӣ тартиб дода шуда, нусхаи он ба таҳвилгари мол супорида мешавад.

Ниғаҳдошти молҳо ба амалӣ гардонидани амалиёти технологии зерин алоқаманд аст: интиқоли мол ба анборҳо ва ҷобачогузори онҳо барои ҳифз, назорати ҷорӣ ҳолати молҳо дар ҷараёни ниғаҳдошти онҳо, таъмини кори бефосила ва босифати яхдонҳо, риоя намудани шароитҳои санитарӣ ва гигиенӣ дар анбору мағозаҳо ва дигар нуқтаҳои фурӯши мол.

Вазифаи асосии менеҷменти тижорат дар ҷараёни ниғаҳдошти молҳо таъмини микдорӣ ва сифатии молҳо мебошад.

Тайёркунии молҳо барои фурӯш ва ташкили ҷобачогузори онҳо дар толори фурӯш низ дар ҷараёни технологӣ нақши муайян дорад. Амалиёти муҳими тайёркунии молҳо ба фурӯш кушодани молҳо аз борҷомаи он ва қадоккунии онҳо мебошад.

Ҳамин тариқ, тавассути идоракунии самараноки ҷараёнҳои технологӣ яке аз вазифаҳои муҳими менеҷменти тижорат, яъне сарфаю саришта кардани хароҷоти муомилот ва баланд бардоштани сатҳ ва сифати хизматрасонӣ ба харидорон ҳалли хешро меёбад.

5.2. Мақсад ва вазифаҳои идоракунии фаъолияти хизматрасонӣ ба харидорон

Дар маҷмӯи функсияҳои менеҷменти корхонаҳои тижоратӣ яке аз мавқеъҳои намоёнро идоракунии фаъолияти хизматрасонӣ ишғол мекунад. Амалӣ гардонидани ин функсия барои таъмини рушди корхонаҳои тижоратӣ ва самаранокии фаъолияти онҳо аҳамияти беандоза дорад.

Таъмини сатҳи баланди хизматрасонӣ ба харидорон яке аз шаклҳои амалии иштироки корхонаҳои тижоратӣ дар рақобати бозорӣ ва

ташаккули афзалияти рақобатии он мебошад. Идоракунии чараёни хизматрасонӣ ба харидорон ҳамчун маҷмӯи қарорҳои мураккаб баррасӣ карда мешавад, ки аз ҷониби менечерон бо дар назардошти мавқеи корхонаи тичоратӣ дар бозори истеъмолӣ ва захираҳои мавҷудбуда, таҳия мегарданд.

Идоракунии чараёни хизматрасонӣ ба харидорон бо идоракунии нишондиҳандаҳои муҳими иқтисодии фаъолияти корхонаҳои тичоратӣ пайванди ноғусастанӣ дошта, ба ҳолати молиявии он таъсири калон мерасонад. Идоракунии самараноки ин чараён ба ҳаҷми гардиши мол, маблағи даромади умумӣ ва ғайраҳои корхона, ҳамчунин ба таъмини молиявии рушди иқтисодии он таъсири мустақим дорад.

Бояд қайд кард, ки сатҳи баланди хизматрасонӣ ба харидорон ва имичи ба даст овардаи корхона дар бозори маводи истеъмолӣ, нуфузи он ва арзиши бозориашро аз ҳисоби активҳои ғайримоддӣ баланд мебардорад.

Бояд ҳамеша дар мадди назар дошт, ки таъмини сатҳи баланди хизматрасонӣ ба харидорон на танҳо ифодаи хоҳишу иродаи менечерони корхонаҳои тичоратӣ, балки ўҳдадории бевоситаи онҳо мебошад, зеро онро талаботи қонунгузорӣ ва дигар санадҳои меъёрие, ки бо ҳимояи ҳуқуқи истеъмолгарон вобастаанд, муайян намудаанд.

Аҳамияти бузурги идоракунии фаъолияти хизматрасонӣ ба харидорон, онро ба қатори функсияҳои стратегии менечменти тичорат бардоштааст, ки бояд бо коркарди мақсадҳои стратегӣ дар ин самт ва таҳияи чорабиниҳо доир ба тадбиқи онҳо, таъмин карда шавад.

Ҳарчанд, ки мафҳуми сатҳи хизматрасонӣ хусусияти том дорад, як қатор унсурҳои мушаххасро

нишон додан мумкин аст, ки дар таъмини ин сатҳ нақши муассир мебозанд:

- ҳолати базаи моддӣ-техникӣ ва мучахҳазгардониҳои техникийи корхонаҳои тичоратӣ;
- мавҷудияти номгӯи васеъ ва устувори таснифоти молҳо барои таъмини ҳамаҷонибаи талаботи харидорон;
- ҳадалимкон баланд бардоштани суръати хизматрасонӣ бо мақсади сарфаи вақти харидорон;
- истифодаи васеи усулҳои пешқадами фурӯши мол;
- пешниҳоди хизматҳои иловагӣ ба харидорон;
- истифодаи васеи воситаҳои иттилоотӣ ва таблиғотиҳои дохилимағозавӣ;
- сатҳи баланди таҳассуси касбӣ, тайёрии ахлоқӣ ва эстетикӣ қормандони хизматрасонӣ;
- риояи қатъии қоидаҳои фурӯши молҳои алоҳида.

Таъмини сатҳи зарурии хизматрасонӣ ба харидорон ва рушди нишондиҳандаҳои асосии иқтисодии фаъолияти корхонаҳои тичоратӣ то андозае аз ташаккули оқилонаи таснифоти молҳо дар корхонаҳои тичорат вобастагӣ дорад. Чараёни ташаккули таснифоти молӣ бояд аз шакли махсусгардониҳои молӣ ва андозаи масоҳати савдо асос гирифта, ба қонеъ намудани талаботи харидорон ва таъмини ғоиданокии баланди фаъолияти он нигаронида шавад.

Принсипи асосии ташаккули таснифоти молҳо дар корхонаҳои тичоратӣ таъмини устувори номгӯи муайяни молҳои серталаб мебошад. Дар чараёни фурӯши молҳои рӯзмарра риояи ин принцип аҳамияти аввалиндараҷа дорад.

Ташкили рекламаи дохилимағозавӣ ва иттилоот доир ба молҳои фурӯхташаванда чараёни фурӯши молро

фаъол мегардонад ва то андозае сарфи вақти харидоронро барои интихоби молҳои зарурӣ камтар мекунад.

5.3. Усулҳои фурӯши молҳо ва ташкили хизматрасонии иловагӣ дар корхонаҳои тиҷоратӣ

Чӣ тавре, ки дар мавзӯи гузашта зикр гардид, яке аз унсурҳои таркибии низоми хизматрасонӣ ба харидорон истифодаи усулҳои гуногуни молҳо мебошад.

Усули фурӯш гуфта, маҷмӯи рохҳои амалигардонии амалиёти асосиро меноманд, ки бевосита бо фурӯши молҳо марбут аст. Ба қатори амалиётҳои асосии фурӯши мол дар корхонаҳои тиҷоратӣ инҳо дохил мешаванд:

- шиносоии харидорон бо таснифоти молҳои фурӯхташаванда;
- ҳавасмандгардонии харидорон барои интихоб ва хариди молҳо;
- пардохти маблағи моли интихобшуда ва гирифтани он.

Бо дар назардошти хусусияти амалиёти номбаргашта чор усули фурӯши молро, ки одатан корхонаҳои тиҷоратӣ истифода мебаранд, аз ҳамдигар фарқ мекунанд: фурӯши мол тариқи хизматрасонии инфиродӣ; фурӯши мол бо роҳи озод дастрас кардан ба харидорон; фурӯши мол дар асоси намунаи навъҳои он; фурӯши мол ба таври худхизматрасонии харидорон.

Хизматрасонии инфиродии харидорон чунин тарзи ташкили фурӯши мол мебошад, ки дар доираи он амалиёти асосӣ бо иштироки фурӯшандаҳо амалӣ мегардад. Ин усул хеле меҳнатталаб мебошад, вале ба ҳавасмандгардонии харидорон аз ҷониби фурӯшандагон

мусоидат менамояд. Боиси қайд аст, ки бо мақсади самарабахш намудани чараёни фурӯши молҳо дар аксари мамолики мутаракқӣ истифодаи ин усул тамоили аз байн рафтанро пайдо кардааст. Истифодаи ин усул танҳо дар чараёни фурӯши ҳамон молҳое муфид аст, ки машварати фурӯшандагон ва таъмини ҳифзи ҳуқуқи онҳоро талаб мекунад.

Дар чараёни *фурӯш бо усули дастрасии харидорон*, молҳо дар ҷои қорӣи фурӯшанда ба таври озод ҷо ба ҷо гузошта мешаванд ва харидорон онҳоро метавонанд озодона ва бо майлу хоҳиши худашон интиҳоб меkunанд. Ин усул асосан дар чараёни фурӯши меваву сабзавот васеъ истифода мешавад.

Фурӯши молҳо дар асоси намунаи навъҳои он маънои онро дорад, ки дар майдони савдо танҳо як намунаи молҳои фурӯхташаванда барои харидорон ба намоиш гузошта мешавад. Баъди шиносоии мустақилона бо сифат ва нархи ин мол, харидор маблағи онро ба хазина месупорад ва аз захираи ин молҳо, ки дар анборҳо нигоҳ дошта мешаванд, барои худ мегирад. Аммо бояд ба инобат гирифт, ки ин усули фурӯши мол одатан дар раванди савдои молҳои алоҳида самаранок аст.

Фурӯши молҳо тариқи худхизматрасонӣ чунин усуле мебошад, ки дар чараёни он харидорон ба ҳамаи молҳои дар майдони савдо кушодабуда дастрасии озод доранд ва молҳоро мустақилона интиҳоб намуда, ба ҷои пардохткунӣ арзиши он, яъне хазина мебаранд.

Дар низоми таснифоти усулҳои фурӯши мол, усули якуми баррасӣ намудаамон анъанавӣ ва се усули дигар пешқадам ҳисоб меёбанд.

Вазифаи асосии менечменти тичорат дар чараёни ташкили хизматрасонӣ ба харидорон интиҳоби усули

савдое мебошад, ки ба хусусиятҳои молҳои фурӯхташаванда ва харидорон мувофиқ бошад.

Дар қатори усулҳои мухталифу самараноки фурӯши мол, дар баланд бардоштани сатҳ ва сифати баланди хизматрасонӣ ба харидорон пешниҳоди хизматҳои иловагӣ низ нақши муҳим мебозад.

Аз рӯи нуқтаи назари алоқамандӣ бо ҷараёни фурӯш ҳамаи хизматҳои иловагиро ба се гурӯҳи калон ҷудо кардан мумкин аст:

- хизматҳое, ки дар ҷараёни фурӯши мол пешниҳод карда мешаванд;
- хизматҳое, ки баъд аз фурӯши мол пешкаш мегарданд;
- хизматҳое, ки бо ҷараёни фурӯши мол алоқамандии бевосита надоранд.

Номгӯи хизматҳое, ки бо ҷараёни фурӯш алоқаманданд, ба таври зайл буда метавонад:

- қабули фармоишҳои пешакӣ барои молҳои дар мағоза мавҷудбуда;
- қабули фармоишҳои пешакӣ барои молҳои дар мағоза мавҷуднабуда;
- фурӯши молҳои алоҳида бо роҳи кредит (қарз);
- хариди молҳо тавассути кодҳои рамзӣ;
- ташкили санҷидани сифати молҳои алоҳида дар макони фурӯши он;
- машварати мутахассис дар мағоза;
- намоиши мӯд;
- намоиши молҳои нав;
- ташкили кабинаҳо барои шунидани аудиофитаҳо;
- кор дар рӯзҳои истироҳат ва ҷашнҳо.

Номгӯи хизматҳое, ки бо ҷараёни баъди фуруш алоқаманданд:

- тавассути нақлиёти махсус то ба манзили харидор расонидани молҳои ба ӯ фурухташуда;
- ҷобачогузориҳои молҳо дар хонаи харидор;
- омӯзонидани истифодабарии молҳои мураккаби техникаӣ;
- ивази ҳатмии мол дар мӯҳлати кафолатӣ, агар вай нуқс дошта бошад;
- таъмири молҳои фурухташуда дар мӯҳлати кафолатӣ;
- борҷомакунии молҳои харидашуда.

Номгӯи хизматҳое, ки бо фуруши мол алоқаманд нестанд:

- ташкили истгоҳи автомобилӣ дар назди корхонаи савдо;
- ташкили нуқтаҳои мубодилаи асъор;
- ташкили бар ва дигар нуқтаҳои зудамали истеъмоли маводи хӯрокворӣ (чай, кофе ва ғ.);
- ташкили чай ва бойгонии нигоҳдошти молҳои шахсӣ;
- ташкили дорухонаҳо, нуқтаҳои фуруши рӯзномаву маҷаллаҳо, чиптаҳои нақлиёти ҳавоӣ ва ғ;
- ташкили кабинаҳои телефонӣ;
- ташкили нуқтаҳои маълумотдиҳӣ ва ғ.

Саволҳо:

1. *Шартҳои асосии идоракунӣ ҷараёнҳои технологиро дар корхонаҳои тиҷоратиро номбар кунед.*
2. *Унсурҳои асосии сатҳи хизматрасонӣ ба харидорон кадомҳоянд?*
3. *Усулҳои фуруши молро дар корхонаи тиҷоратӣ шарҳ диҳед.*
4. *Хизматҳои иловагӣ, ки корхонаҳои тиҷоратӣ ба харидорон пешниҳод мекунанд, аз рӯи кадом хусусиятҳо ғуруҳбандӣ карда мешаванд?*

МАВЗЎИ 6

ИДОРАКУНИИ КОРМАНДОНИ КОРХОНАҲОИ ТИЧОРАТӢ

- 6.1. Моҳият ва принципҳои асосии идоракунии
кормандони корхонаҳои тичоратӣ**
- 6.2. Технологияи ташаккул ва идоракунии
кадрҳои корхонаҳои тичоратӣ**
- 6.3. Идоракунии ташкил ва ҳавасмандгардонии
меҳнати кормандони корхонаҳои тичоратӣ**

6.1. Моҳият ва принципҳои асосии идоракунии кормандони корхонаҳои тичоратӣ

Идоракунии кормандон яке аз бахшҳои муҳими менеҷменти корхонаҳои тичоратӣ ба ҳисоб меравад. Он маҷмӯи усулҳои бо ҳам алоқаманди иқтисодӣ, ташкилӣ ва иҷтимоӣ мебошад, ки самарабахш истифода бурдани нерӯи корӣ ва қобилияти зеҳнии кормандонро дар бар мегирад.

Бояд тазаққур дод, ки хусусияти ҳоси корхонаҳои тичоратӣ ин миқдори зиёди амалиёти меҳнатӣ мебошад, ки асосан бо хизматрасонии харидорон оиди фурӯши мол вобастагӣ дорад.

Бинобар ин, мақсади асосии идоракунии кормандони корхонаҳои тичоратӣ хусусияти мазкурро ба назар гирифта, ташаккули шумора ва ҳайати кормандон, таъмини шароити мусоид барои ба даст овардани сатҳи баланди ҳосилнокӣ ва самаранокии меҳнат, оқилона истифода бурдани потенциали меҳнатӣ

ва тақомули низоми ҳавасмандгардонии меҳнатро дар бар мегирад.

Низоми идоракунии кормандони корхонаҳои тичоратӣ аз се қисмати таркибӣ иборат аст: ташаккул, истифода ва устувории будани ҳайати кормандон.

Моҳияти *ташаккули кормандон* дар муаяйн кардани эҳтиёҷ ба миқдору ҳайати кормандон, нақшагирии кадрҳо, хостагирӣ, ҷобачогузорӣ, бастанӣ шартномаҳо ва ғ. ифода меёбад.

Истифодаи кормандон мунтазам тайёр кардани кадрҳои касбӣ, беҳсозии муҳити маънавӣ-рӯҳӣ, таъмини командон ба ҷои корӣ, фароҳам сохтани шароити меҳнат ва ғайраро дар худ муттаҳид месозад.

Устувории ҳайати кормандон бештар ба масоили такмил додани ҷараёни идоракунӣ, ташаккули низоми одилонаи музди меҳнат, баҳодиҳӣ ба натиҷаҳои меҳнати кормандон алоқаманд мебошад.

Бо мақсади идоракунии самаранокии ҷараёни ташаккул ва истифодаи кормандони корхонаҳои тичоратӣ, онҳоро аз рӯи нишонаҳои гуногун тасниф мекунанд. Масалан, аз рӯи категория кормандони корхонаҳои тичоратиро ба кормандони идоракунанда, кормандони савдою-амалиётӣ ва кормандони ёрирасон ҷудо мекунанд.

Дар навбати худ, аз рӯи нишонаи вазифаю мансабӣ ба ҳайати кормандони идоракунӣ роҳбарон (менеҷерон) ва мутахассисон дохил мешаванд.

Ҷараёни идоракунии кормандони корхонаҳои тичоратӣ ба шартҳои зерин тақия мекунанд:

- низоми ташаккул ва истифодаи кормандони корхонаҳои тичоратӣ бояд аз стратегияи рушди он замина гирад. Идоракунии кормандон бояд дар алоқамандӣ бо стратегияи идоракунии гардиши мол,

рушди базаи моддӣ-техникӣ, молиявӣ ва ғайра
хамоҳанг гардад;

- мақсади асосии идоракунии кормандон бояд устувории ҳайати кормандони корхона бошад;
- интиҳоб ва хостагирии кормандон бояд тариқи гузаронидани озмун сурат гирад. Пеш аз ҳама ин шарт ба кормандони кироя – менечерон ва мутахассисон дахл дорад. Вале ин маънои онро надорад, ки дар ҷараёни ба кор қабул кардани фурушандагон истифодаи озмун шарт нест;
- дар ҷараёни ташаккул ва истифодаи кормандон бо назардошти имконияти корхонаи тиҷоратӣ ҳавасмандгардонии меҳнатии онҳоро низ ба эътибор гирифтани зарур аст;
- дар раванди идоракунии кормандони корхонаҳои тиҷоратӣ бояд санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии танзими давлатии шугли аҳоли ва музди меҳнат низ ба инобат гирифта шаванд.

Шартҳои номбаргардида ба қоидаи қабули кормандон ба кор, таъмини шароити зарурии меҳнат, риояи андозаи музди меҳнати ҳадди ақал, таъмини пардохтҳои иҷтимоӣ ва ғ. дахл доранд.

6.2. Технологияи ташаккул ва идоракунии кадрҳои корхонаҳои тиҷоратӣ

Кадрҳо омили асосӣ ва басо тақдирсози ҷаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ ба ҳисоб мераванд ва сифати меҳнату қобилияти кордонии онҳоро баъзан андозагирӣ кардан хеле душвор аст. Аз ин рӯ, нақшагирӣ ва қонё намудани эҳтиёҷи корхонаҳои тиҷоратӣ ба кадрҳо ва ҳайати онҳо вазифаи хеле масъулиятнок ва аввалиндараҷа ба шумор меравад.

Бо ибораи дигар, таҳлил, нақшагири, ҷалб, интиҳоб, хостагири ва ҷобачогузори оқилонаи кадрҳо омили муҳим дар роҳи рушди иқтисодии корхонаҳои тичоратӣ мебошад.

Ташаккули кадрҳои корхонаи тичоратӣ тавассути аз як қатор амалиёту марҳилаҳои бо ҳам пайванд амалӣ мегардад:

1. Муайян намудани эҳтиёҷ ба кадрҳо марҳилаи аввал ва тақдирсози ташаккули кормандони корхона ва замина барои нақшагирии кадрҳо мебошад.

2. Нақшагирии кадрҳо ҷузъи таркибии ҷараёни нақшагирии фаъолияти иқтисодӣ-иҷтимоии корхона буда, барои ҷавоб ёфтан ба саволҳои зайл кӯмак мерасонад:

- чӣ миқдор корманд, кай ва барои кадом сохтори корхонаи тичорат зарур аст?
- бо кадом роҳ кадрҳои заруриро ба корхона ҷалб намудан беҳтар аст?
- чӣ тавр кадрҳоро бо дар назардошти қобилият, донишу маълумот, маҳорат ва таҷрибаи кориашон пурсамартар истифода бурдан мумкин аст?
- амалӣ кардани чунин ҷорабинҳои тарҳрезӣшуда чӣ қадар хароҷотро талаб мекунад?

Раванди нақшагирии эҳтиёҷ ба кадрҳо таҳлили амиқи ду самти он: *эҳтиёҷ ба миқдор* ва *таркиби вазифагӯи иқтисодии кадрҳоро* муттаҳид менамояд.

Эҳтиёҷ ба миқдори зарурии кадрҳо дар асоси таҳлили сохтори ташкилии корхонаи тичоратӣ, тартиботи технологияи фуруш, пешбини миқдори кормандон ва ғ. муқаррар карда мешавад. Вале муҳимтарин омил, албатта, мавҷуд будани ҷои кор дар корхона аст.

Дар чараёни нақшагирии сифати кадрҳо, пеш аз ҳама сатҳи таҳсилот, донишу малака ва ақлу фаросати касбӣ, маданият ва шарту шароитҳои барои ишғоли вазифа, ки ба талаботи корхона ҷавобгӯ аст, дар навбати аввал санҷида шуда, ба инобат гирифта мешавад.

3. Омӯзиш ва таҳлили вазъи бозори меҳнат. Дар раванди омӯзиши вазъи бозори нерӯи корӣ таҳлили иттилооти зерин ба мақсади корхона мувофиқ аст:

- сатҳи шуғлнокии аҳоли дар минтақа (мамлакат, шаҳр ноҳия ва ғ.);
- сатҳи музди меҳнат;
- муассисаҳои таълимие, ки ба омодаسازی ва бозомӯзии мутахассисон машғуланд;
- ҳолати демографӣ;
- зехнияти миллӣ ва хусусияти маданӣ-иҷтимоии аҳолии маҳал.

4. Ҷалби номзадҳо ба корхона. Ҳадафи асосии ин марҳила ташкил намудани захираи эҳтиётии онҳо ба ҷойҳои корӣ бо назардошти тағйиротҳои ташкилӣ ё кадрӣ дар оянда, хусусан дар мавриди ба нафақа баромадани баъзе кормандон, хотима ёфтани мӯҳлати шартномаҳои меҳнатӣ, афзудани сатҳи автоматикунонӣ ва механикакунонии чараёнҳои истеҳсолот, дигаргун шудани самти фаъолияти хоҷагӣ ва ғайра мебошад.

Манбаъҳои зиёди дохилӣ ва берунии ҷалби кормандон ба ҷойҳои корӣ мавҷуданд, ки онҳоро ҳамачониба аниқу баррасӣ кардан аҳамияти амалӣ дорад.

Манбаъҳои дохилӣ кормандони ҳуди корхона ё ташкилот ба шумор мераванд. Дар мамолики хориҷӣ, масалан, Ҷопон, Ҳангоми пайдо гаштани ҷои холии корӣ одатан пеш аз ҳама дар байни кормандони корхона озмун эълон мекунанд. Танҳо дар ҳолати натиҷаҳои

манфии озмун, ба он мутахассисон аз берун ҷалб карда мешаванд. Чунин амал муҳити иҷтимоии дохилиро беҳтар месозад ва вафодории кормандонро нисбати корхонаи хеш қавитар мегардонад.

Ба манбаъҳои берунии ҷалби кормандон ба корхона марказҳои шуғл, агентии кадрҳо, ҷустуҷӯи мустақил тавассути васоити ахбори умум ва ғайра шомиланд.

5. Интиҳоб ва ба кор қабул кардани кадрҳо. Ин раванди муҳим дар корхонаҳо одатан зинаҳои зеринро дар бар мегирад: сӯҳбати пешакӣ бо номзад; пур кардани пурсишнома; гузаронидани санҷишҳои махсус ва ҳатмии тестӣ; талаб кардани тавсияҳо ва таҳлили одилонаи онҳо; азназаргузаронии тиббӣ; қабул ба кор ва ҷобаҷогузории кадрҳо аз рӯи ҷадвали мансабии корхона.

Яке аз ҷорабиниҳои муҳими интиҳоб ва ба кор қабул кардани кадрҳо ин гузаронидани озмун барои ишғоли вазифаи кории ҳоли мебошад, ки он имконият медиҳад то ба корхона мутахассисону коргарони ҳақиқатан баландсифат, кордон ва меҳнатдӯсту поквирдон ҷалб карда шаванд. Пас аз ба кор қабул намудани кадрҳо марҳилаи мутобиқшавии онҳо бо ҷои кор ва шароити меҳнат дар корхона оғоз мегардад, ки он вобаста ба дониш, қобилият ва маҳорати кормандон одатан аз ду моҳ то як солу шаш моҳро дар бар мегирад.

6. Баҳо додан ба натиҷаҳои кори кормандон ва аттестатсияи онҳо. Дар натиҷаи гузаронидани чунин ҷорабиниҳо аз ӯҳдаи иҷрои вазифаҳо ӯҳдадорҳои худ ва ба талаботи корхона ҷавоб дода тавонистани кормандон муайян карда мешавад.

Вазифаи дигаре, ки дар раванди идоракунии кормандон нақши хос дорад ва ба рушди фаъолияти

хоҷагии корхона таъсири бевосита мерасонад, ин коркарди барномаи **ҳавасмандгардонии меҳнат** мебошад, ки он шакли моддӣ ва маънавиро ба худ муттаҳид месозад.

Ба зарурати **омӯзиш ва бозомӯзиш кадрҳо** омилҳои зерин таъсир мерасонанд: қорӣ намудани техника ва технологияи муосир, тадбиқи усули нави фурӯши мол, тараққиӣ имконоти иртиботӣ ва ғайра; босуръат боло рафтани сатҳи рақобати бозорӣ; омӯзонидани кадрҳои дохилӣ нисбати аз берун ҷалб кардани чунин мутахассисон хароҷоти камтарро талаб мекунад.

Ҳамин тавр, барои таҳия ва асоснок намудани сиёсати кадрҳо дар корхонаҳои тичоратӣ ба менечерон зарур аст, ки дар раванди ҷалб намудан, интиҳоб, ҷобачогузорӣ, ҳавасмандгардонӣ ва бозомӯзиӣ кормандон ба усулу воситаҳои хосу судманд ва пешқадами менечмент таъя намоянд.

6.3. Идоракунии таъкил ва ҳавасмандгардонии меҳнати кормандони корхонаҳои тичоратӣ

Истифодаи самараноки меҳнати кормандони корхонаҳои тичоратӣ то андозае бо коркарди низоми ҷорабиниҳо доир ба баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат таъмин гардониди мешавад.

Ҳосилнокии меҳнат гуфта, таносуби байни натиҷаҳои асосии фаъолияти корхонаҳои тичоратӣ ва хароҷоти меҳнати кормандон дар давраи муайян фаҳмида мешавад.

Мақсади асосии идоракунии ҳосилнокии меҳнат дар корхонаҳои тичоратӣ дарёфт ва амалӣ гардонидани захираҳои имконпазири афзоиши сатҳи он мебошад.

Барои расидан ба ин мақсад, роҳбарияти корхонаҳои тиҷоратӣ бояд чунин вазифахоро ба пуррагӣ амалӣ намоянд:

1. Муайян намудани он нишондиҳандаҳое, ки ҳосилнокии меҳнати кормандони корхонаҳои тиҷоратиро ифода менамоянд.

Ҳам натиҷаҳо ва ҳам хароҷоти меҳнат дар корхонаҳои тиҷоратӣ бо нишондиҳандаҳои гуногун инъикос ёфта метавонанд.

Ба қатори нишондиҳандаҳои асосии баҳодихии натиҷаҳои меҳнат дар корхонаҳои тиҷоратӣ инҳо дохил мешаванд: ҳаҷми фурӯши мол; ҳаҷми фурӯши гурӯҳҳои алоҳидаи молҳо; ҳаҷми пешниҳоди хизматҳои пулакӣ, сатҳи ҳосилнокӣ ва самаранокии меҳнат.

Барои баҳо додан ба хароҷоти меҳнат чунин нишондиҳандаҳо, ба монанди шумораи миёнаи кормандон, шумораи миёнаи кормандони категорияҳои алоҳидаи кормандон, маблағи умумии фонди музди меҳнат ва ғайраро истифода бурдан мумкин аст.

2. Чустуҷӯ ва баҳодихии захираҳои имконпазири афзоиши ҳосилнокии меҳнати кормандон. Ҳалли ин вазифа бо истифода аз усулҳои таҳлил амалӣ мегардад. Дар чараёни гузаронидани чунин таҳлил системаи нишондиҳандаҳои асосӣ ва ёрирасони ҳосилнокии меҳнат истифода мешаванд. Дар чараёни чустуҷӯи захираҳои имконпазири баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат бояд дар назар дошт, ки он зимни риояи шартҳои зерин ба даст меояд: а) натиҷаҳои фаъолияти кормандон баланд мегардад, хароҷоти меҳнат кам мегардад; б) натиҷаҳои фаъолияти ниҳони кормандон меафзояд, вале хароҷоти меҳнат тағйир намеёбад; в) натиҷаи фаъолияти кормандон меафзояд, хароҷоти меҳнат низ меафзояд, вале бо сурати пасттар; г) натиҷаҳои меҳнат тағйир

намеёбанд, харочоти меҳнат паст мешавад; д) натиҷаҳои меҳнат паст мешавад, харочоти меҳнат низ паст мешавад, вале бо сурати баландтар.

Ҳар яке аз ин моделҳои дарёфти захираҳо барои баланд бардоштани сатҳи ҳосилнокии меҳнат ва самаранокии меҳнат, метавонад дар марҳилаҳои алоҳидаи тараққиёти он истифода шавад.

3. Таҳияи чораҳо доир ба амалӣ гардонидани захираҳои рушди ҳосилнокии меҳнат дар корхонаҳои тичоратӣ. Ин марҳила одатан бахшҳои зеринро дар бар мегирад:

а) ташкилӣ. Ба ин бахш, пеш аз ҳама тадбирҳои оиди ташкили сохтори ташкилии корхона, тақмили шаклҳои махсусгардонии молҳо, тадбиқи шаклҳои пешқадами ташкили меҳнат, ташкили тартиби (речаи) корӣ дохил мешаванд.

б) техникӣ. Ба таркиби онҳо чораҳо доир ба баланд бардоштани сатҳи механикунонии меҳнати кормандон, қорӣ намудани мошину таҷҳизоти пурмаҳсул ва ғайра шомиланд.

в) технологӣ. Онҳо дар худ чораҳоро оиди қорӣ кардани технологияи пешқадами ҳаракати мол, тадбиқи усулҳои пешқадами фурӯши молҳо ва намудҳои нави хизматҳои иловагиро муттаҳид месозанд.

г) иқтисодӣ. Ба онҳо чораҳо оиди ташкили низоми иштироки кормандони кироя дар пешрафти фаъолияти корхона дохил мешавад.

д) иҷтимоӣ. Ба қатори онҳо тадбирҳои оиди таҳкими интизоми меҳнатӣ, тақмили шароити меҳнат ва маишати кормандон, фароҳамсозии муҳити солими рӯҳӣ ва ғайра шомиланд.

Қорӣ намудани ин тадбири чораҳо бо дар назардошти марҳилаҳои гуногун дар ҷараёни

идоракунии кормандон ба баланд бардоштани сатҳи ҳосилнокӣ ва самаранокии меҳнат мусоидат мекунад.

Дар шароити гузариш ба иқтисодӣ бозорӣ нақши ҳавасмандгардонии меҳнат дар ҷараёни идоракунии беш аз пеш меафзояд.

Мақсади асоси идоракунии ҳавасмандгардонии меҳнат таъмини рушди даромади кормандон ва рӯҳбаландии онҳо мебошад.

Идоракунии ҳавасмандгардонии меҳнат як қатор ҷораҳои бо ҳам алоқамандро мутаҳид месозад:

- интиҳоби шакл ва системаи музди меҳнат;
- таҳияи системаи ҳавасмандгардонии иловагии ғаълонокии меҳнати кормандон;
- инфиродӣ намудани ҳавасмандгардонии моддии кормандони баландихтисос;
- нақшагирии воситаҳо барои ҳавасмандгардонии меҳнат.

Тадбиқи самаранокии ин гуна ҷораҳо, бешубҳа кормандонро барои меҳнати пурмахсул ҳавасманд месозад.

Саволҳо:

1. *Моҳияти идоракунии кормандони корхонаҳои тиҷоратиро шарҳ диҳед.*
2. *Принсипҳои асосии идоракунии кормандони корхонаҳои тиҷоратӣ кадомҳоянд?*
3. *Қисматҳои таркибии идоракунии кормандони корхонаҳои тиҷоратиро шарҳ диҳед.*
4. *Технологияи ташаккул ва идоракунии кадрҳо кадом зинаҳоро дар бар мегирад?*
5. *Роҳҳои асосии ҳавасмандгардонии меҳнати кормандони корхонаҳои тиҷоратиро асоснок намоед.*

МАВЗЎИ 7

ИДОРАКУНИИ ГАРДИШИ МОЛ

7.1. Идоракунии гардиши мол дар корхонаҳои тичоратӣ

7.2. Идоракунии ҳаҷм ва таркиби гардиши мол

7.3. Захираҳои мол дар корхонаҳои тичоратӣ ва идоракунии он

7.1. Идоракунии гардиши мол дар корхонаҳои тичоратӣ

Фаъолияти тичоратӣ бо чараёни фурӯши мол ба аҳоли тавассути пул пайваст буда, дар ҳаҷм ва гардиши мол дар корхонаҳои тичоратӣ ифода меёбад.

Дар низоми нишондиҳандаҳо доир ба фаъолияти корхонаҳои тичоратӣ гардиши мол нақши аввалдараҷа дорад. Гардиши мол нишондиҳандаи муҳими ташаккули потенциалӣ корхонаҳои тичоратӣ мебошад.

Асоси фаъолияти тичоратии аксари корхонаҳои тичоратиро дар шароити муосир гардиши чаканаи мол ташкил медиҳад. Бинобар ин, намудҳои ин шакли гардиши молро дида мебароем.

Бо дар назардошти шаклҳои ташкилии фурӯши молҳои истеъмолӣ, гардиши чаканаи молро мо метавонем дар шабакаҳои савдо ва берун аз он қисмат кунем.

Бо алоқамандии тақозои истеъмолгарон шаклҳои зерини гардиши чакани молро аз ҳамдигар ҷудо мекунанд: фурӯши мол бевосита ба аҳоли; фурӯши мол

ба ташкилоту муассисаҳо (гардиши яклухти хурд) аз нуқтаҳои савдои чакана.

Аз рӯи вобастагӣ бо пардохти молҳои фурӯхташаванда ду шакли гардиши чакана, яъне фурӯши молҳо дар асоси пардохти якбораи онҳо ва фурӯши молҳо бо роҳи кредитро (қарз) фарқ мекунанд.

Пардохти фурӯши мол бо тарзи нақдӣ ва ё ғайринақдӣ сурат мегирад.

Мақсади асосии идоракунии гардиши моли корхонаҳои тиҷоратӣ таъмини рушди босуръати иқтисоди корхонаҳо ва қонеъ намудани талаботи истеъмолгарон ба молу хизматҳо мебошад.

Барои ноил гаштан ба ин мақсади асосӣ дар назди роҳбарияти корхонаҳои тиҷоратӣ ҳаллу ҷасли чунин вазифаҳо муҳим аст:

- мутобиқати суръати рушди гардиши моли корхонаҳои тиҷоратӣ бо инкишофи бозори маводи истеъмолий;
- нақшагирии ҳаҷми фурӯши мол, ки ба корхона афзоиши фойдара таъмин мегардонад;
- дар қараёни нақшагирии гардиши мол самаранок истифода бурдани захираҳо ё ресурсҳои иқтисодӣ;
- нақшагирии ҳаҷм ва сохтори воридоти молҳо ва захираҳои молӣ, ки фаъолияти мунтазами корхонаҳои тиҷоратӣ ва устувории таснифоти молиро таъмин мегардонад.

Бо дар назардошти мақсади асосӣ ва вазифаҳои зикршуда, мазмуни мушаххаси низоми идоракунии гардиши мол ва пайдарҳамии ин қараён муайян мегардад, ки марҳилаҳои зерин дорад:

- баҳодиҳӣ ва пешгӯии вазъи бозори истеъмолий;
- нақшагирии ҳаҷм ва сохтори фурӯши мол;
- баъсёрдарорӣ ва нақшагирии захираҳои молӣ;

- нақшагирии воридот ва ҳариди молҳо.

Омӯзиши вазъи бозори маводи истеъмоли дар чараёни идоракунии гардиши мол дар корхонаҳои тиҷоратӣ ҳалли се масъаларо талаб мекунад:

- фаъол намудани мавқеи корхона дар бозор;
- баҳо додан ба вазъи ҷории бозори молҳо ва хизматрасонӣ;
- пешгуиши вазъ ва ғунҷоиши бозори молҳои истеъмоли.

Бо дар назардошти натиҷаҳои омӯзиш, баҳодихӣ ва пешгуиши вазъи бозори истеъмоли, ҳаҷм ва таркиби гардиши мол ба нақша гирифта мешаванд.

7.2. Идоракунии ҳаҷм ва таркиби гардиши мол

Дар низоми идоракунии иқтисодии гардиши мол, дар корхонаҳои тиҷоратӣ нақшагирии ҳаҷм ва таркиби он вазифаи хеле масъулиятнок мебошад, зеро он ба тамоми нишондиҳандаҳои иқтисодию молиявии корхонаҳо таъсир мерасонад.

Чараёни нақшагирии ҳаҷм ва таркиби фурӯши молҳо дар корхонаҳои тиҷоратӣ бо марҳилаҳои зерин фарқ мекунад:

1. Интихоби мақсадҳои афзалиятноки рушди гардиши моли корхона. Ба қатори ин мақсадҳои асосӣ инҳо дохил мешаванд: а) ба даст овардани нишондиҳандаҳои гардиши мол, вазъ ва тағйироти бозори истеъмоли ва сегментҳои алоҳидаи он; б) ноил шудан ба нишондиҳандаҳои гардиши мол, самаранокии баланди истифодаи потенциали захиравии корхона; в) амалӣ кардани нишондиҳандаҳои гардиши мол, ки андозаи пешакӣ муайяннамудаи ғоидаи корхонаро барои рушди минбаъдаи он таъмин мегардонад.

2. Таҳлили ҳаҷм ва таркиби гардиши мол дар давраи пеш аз нақшагирӣ.

Дар чараёни омӯзиши сабабҳои тағйирёбии нишондиҳандаҳои алоҳидаи гардиши мол дар давраи пеш аз нақшагирӣ бояд нархҳо ва сатҳи онҳо ба назар гирифта шаванд. Бо ин мақсад, индекси таварруми пул истифода мешавад.

Ҳаҷми фуруши воқеии молҳо низ бо намуни муқоисавӣ оварда мешавад, ки онро тавассути формулаи зерин ҳисоб кардан мумкин аст:

$$ГМ_m = \frac{ГМ_v}{I_m},$$

дар ин ҷо

$ГМ_m$ – ҳаҷми гардиши мол бо нархҳои муқоисавӣ, сомонӣ;

$ГМ_v$ – ҳаҷми гардиши мол бо нархҳои воқеӣ, сомонӣ;

I_m – индекси нархи мол дар давраи таҳлилшаванда.

Дар системаи нишондиҳандаҳои рушди тичорати мол дар давраи пеш аз нақшавӣ нақши муҳимро чунин нишондиҳандаҳо мебозанд:

А) Нишондиҳандаҳое, ки тағйирёбии гардиши молро муайян мекунанд. Ин тағйирёбӣ дар суръати дигаргуншавии нишондиҳандаҳо ифода меёбад, ки бо ёрии формулаи миёнаи геометрӣ ҳисоб карда мешавад:

$$C_m = \sqrt[n-1]{\frac{ГМ_1}{ГМ_0}} \times 100,$$

дар ин ҷо

C_m – суръати миёнаи тағйирёбии ҳаҷми гардиши
мол дар муддати таҳлил, %;

$ГМ_0$ – ҳаҷми гардиши мол бо нархҳои муқоисавӣ
дар давраи аввали таҳлил, сомонӣ;

$ГМ_1$ – ҳаҷми гардиши мол дар давраи охирини
таҳлил, сомонӣ;

n – миқдори мушоҳида дар муддати таҳлил.

Б) Нишондиҳандаҳое, ки таркиби гардиши молро муайян мекунанд. Дар чараёни таҳлили таркиби гардиши мол вазни хоси шаклҳои алоҳидаи фурӯш ва ё гурӯҳҳои алоҳидаи молҳо дар ҳаҷми умумии гардиши мол баррасӣ карда мешавад.

В) Нишондиҳандаҳое, ки таъсири омилҳои алоҳидаро ба тағйирёбии ҳаҷми гардиши мол муайян мекунанд. Чунин таҳлил бо усули гузориши ҷойивазкунии занҷирӣ гузаронида мешавад.

6. Муайян кардани ҳаҷми нақшавии гардиши мол. Ҳаҷми нақшавии гардиши мол дар корхонаҳои тичоратӣ бо роҳҳои гуногун ҳисоб карда мешавад.

Вале, аз сабаби он ки яке аз нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти иқтисодиву молиявии корхонаҳои тичоратӣ фоида мебошад, мо ҳаҷми нақшавии гардиши молро муайян мекунем, ки ба ҳаҷми фоида таъсир мерасонад. Ҳисоби он тавассути формулаи зерин амалӣ мегардад:

$$ГМ_n = \frac{ФБ_m \times 100}{СФ_n} \quad \text{ё} \quad ГМ_n = \frac{(ХМ_d + ФБ_m) \times 100}{СД_c - ХМ_m}$$

дар ин ҷо

$ГМ_n$ – гардиши мол дар давраи нақшавӣ, сомонӣ;

$ФБ_m$ – ҳаҷми фоидаи балансии мақсаднок, сомонӣ;

$СФ_n$ – сатҳи нақшавии фоиданокӣ, %;
 $ХМ_d$ – хароҷоти муомилоти доимӣ, сомонӣ;
 $СД_c$ – сатҳи даромади соф нисбати гардиши мол, %;
 $ХМ_r$ – хароҷоти тағйирёбанда, сомонӣ.

7. Муайян кардани таркиби гардиши мол.

Ҳисобу китоби таркиби гардиши мол тавассути усулҳои гуногун амалӣ мегардад: а) дар асоси зариби фурӯши гурӯҳҳои алоҳидаи молҳо нисбат ба гардиши умумии ба мол; б) дар асоси зариби фурӯши молҳои алоҳида нисбат даромади аҳоли; в) дар асоси нишондиҳандаҳои гардиши мол ба 1 м² майдони савдо.

Марҳилаи охирини нақшагирӣ коркарди тадбирҳо доир ба амалӣ гардонидани нақшаи гардиши мол мебошад.

7.3. Захираҳои мол дар корхонаҳои тиҷоратӣ ва идоракунӣ он

Қараёни фурӯши молҳо дар корхонаҳои тиҷоратӣ мавҷудияти доимии захираҳои молро талаб мекунад. Ташаккули андозаи муайяни захираҳои мол имкон медиҳад, ки корхонаҳои тиҷоратӣ устувории таснифоти молҳоро таъмин намоянд, сиёсати нархгузорию заруриро амалӣ гардонанд ва сатҳи қонеъ гардонидани талаботи харидоронро баланд бардоранд.

Аз рӯи таъинот захираҳои молие, ки дар корхонаҳои тиҷоратӣ ташаккул меёбанд, ба се гурӯҳ қисмат мешаванд: а) захираҳои ниғахдошти қорӣ; б) захираҳои ниғахдошти мавсимӣ; в) захираҳои таъиноти махсус ва мақсадноки истеъмоли.

Захираҳои молии корхонаҳои тиҷоратӣ бо як қатор нишондиҳандаҳо баҳо дода мешаванд: ҳаҷми захираҳо

бо ифодаи пул; микдори захираҳо бо ифодаи натуралӣ; андозаи захираҳои молӣ бо ҳисоби рӯзҳои гардиши мол ва ғайра.

Чараёни бамеъёрдарорӣ ва нақшагирии захираҳои молӣ дар корхонаҳои тичоратӣ аз марҳилаҳои алоҳида иборат аст.

1. Муайян кардани мақсади ташаккули захираҳои молӣ. Захираҳои молӣ дар корхонаҳои тичоратӣ бо мақсадҳои гуногун ташкил карда мешаванд: а) таъмини устувории таснифоти молҳо ва амалигардони мунтазами чараёнҳои технологӣ; б) ташаккули молҳои талаботи мавсимӣ ва таъиноти махсус; в) бартараф намудани беқурбшавии дороии корхона дар шароити авҷи таварруми пул.

2. Таҳлили андоза, таркиб ва гирдгардиши захираҳои молӣ дар марҳилаи пеш аз нақшагирӣ. Вазифаи асосии ин таҳлил муайян намудани сатҳи таъминнокии гардиши мол бо захираҳои молӣ ва самаранокии истифодаи онҳо дар марҳилаи пеш аз нақшагирӣ мебошад.

Дар чараёни ин таҳлил самаранокии истифодаи захираҳои молӣ омӯхта мешавад, ки бо нишондиҳандаҳои гирдгардиши онҳо бо ҳисоби рӯзҳо тавсиф меёбад. Ҳисобкунии ин нишондиҳанда бо ёрии формулаи зерин амалӣ мегардад:

$$\Gamma_p = \frac{\bar{3}}{ГМ_я} \text{ ё } \frac{\bar{3} \times P}{ГМ}$$

дар ин ҷо

Γ_p – мӯҳлати гирдгардиши захираҳои мол, рӯз;

$\bar{3}$ - ҳаҷми миёнаи захираи мол дар мӯҳлати таҳлил, сомонӣ;

$ГМ_я$ – гардиши мол дар як рӯз, сомонӣ;

ГМ – ҳаҷми умумии гардиши мол, сомонӣ;
Р – шумораи рӯзҳо дар мӯҳлати таҳлил, рӯз.

Натиҷаҳои таҳлилро дар чараёни бамеъёрдарории захираҳои молӣ дар давраи нақшагирӣ истифода бурдан зарур аст.

3. Коркарди меъёрҳои захираҳои молӣ. Чараёни коркарди меъёрҳои захираҳои молӣ шакли асосии оптималикунонии онҳо дар корхонаҳои тиҷоратӣ мебошад. Меъёрҳои захираҳои молӣ бо ҳисоби рӯз нисбат ба ҳаҷми гардиши мол танҳо барои захираҳои ниғахдошти қорӣ тахия мегарданд.

Захираҳои молӣ дар корхонаҳои тиҷоратӣ тавассути усулҳои гуногун ба меъёр гирифта мешаванд, ки дар байни онҳо усул дар асоси ҳисобу китобҳои техникӣ-иқтисодӣ мавқеи муҳим дорад.

4. Муайян кардани ҳаҷми нақшавии захираҳои мол. Ҳаҷми нақшавии захираи мол дар асоси меъёрҳо ва фуруши якрузаи молҳо ҳисоб карда мешавад.

Ҳисобкунии ҳаҷми нақшавии захираҳои молӣ тавассути формулаи зерин сурат мегирад:

$$ЗМ_{н} = (М_{знч} + Г_{я}) + ЗМ_{нм} + ЗМ_{тм},$$

дар ин ҷо

$ЗМ_{н}$ – ҳаҷми нақшавии захираҳои молӣ дар охири мӯҳлати нақшавӣ, сомонӣ;

$М_{знч}$ – меъёри захираҳои молии ниғахдошти қорӣ бо ҳисоби нисбат ба гардиши мол, рӯз;

$Г_{я}$ – ҳаҷми гардиши мол дар як рӯз, сомонӣ;

$ЗМ_{нм}$ – ҳаҷми нақшавии захираҳои молии ниғахдошти мавсимӣ, сомонӣ.

$ЗМ_{тм}$ – ҳаҷми нақшавии захираҳои молии таъиноти махсус ва мақсаднок, сомонӣ.

8. Таъмини назорати доимии ҳолати захираҳои мол дар корхонаҳои тиҷоратӣ. Чунин назорат пеш аз ҳама ба роҳ надодани коҳиши андозаи захираҳои молӣ бо қиёси ҳадди ақали он, риояи мӯҳлати муайяншудаи ниғадошти онҳо ва таъмини гуногунии онҳо нигаронида шудааст.

Нишондиҳандаҳои нақшавии захираҳои молӣ бояд ба ҳамаи воҳидҳои таркибии корхонаҳои тиҷоратӣ расонида, самарабахш идора шаванд.

Саволҳо:

1. Моҳияти иқтисодӣ ва зарурати идора кардани гардиши молро дар корхонаҳои тиҷоратӣ асоснок намоед.
2. Мақсади асосии идоракунии гардиши мол дар корхонаҳои тиҷоратӣ чист?
3. Нишондиҳандаҳои асосии баҳодихӣ ба гардиши молро дар корхонаҳои тиҷоратӣ номбар кунед.
4. Идоракунии ҳаҷм ва таркиби гардиши мол кадом хусусиятҳо дорад?
5. Шартҳои идоракунии захираҳои мол дар корхонаҳои тиҷоратӣ кадомҳоянд?
6. Усулҳои асосии нақшагирии ҳаҷм ва таркиби гардиши молро шарҳ диҳед.
- 7.

МАВЗЎИ 8

ИДОРАКУНИИ ДАРОМАДИ УМУМИИ КОРХОНАҲОИ ТИЧОРАТӢ

8.1. Даромади умумии корхонаҳои тичоратӣ ва сарчашмаҳои ташаккули он

8.2. Сиёсати нархгузорӣ ба молу хадамот дар корхонаҳои тичоратӣ

8.3. Идоракунии даромад аз тичорати мол

8.1. Даромади умумии корхонаҳои тичоратӣ ва сарчашмаҳои ташаккули он

Яке аз нишондиҳандаҳои ниҳии натиҷаи молиявии фаъолияти хоҷагидорӣи корхонаҳои тичоратӣ андозаи даромади умумӣ ба ҳисоб меравад. Даромади корхонаҳои тичоратӣ ҳалли вазифаҳои муҳими зеринро таъмин мекунад:

1. Ҳиссаи асосии даромади корхонаҳои тичоратӣ сарчашмаи пӯшонидани хараҷоти муомилот мебошад. Иҷрои ин вазифа худкифоии фаъолияти хоҷагидорӣи ҷорӣи корхонаҳои тичоратиро ба танзим медарорад.

2. Қисми дигари даромади корхонаҳои тичоратӣ сарчашмаи ташаккули фоидаи корхона аст, ки аз ҳисоби пардохти андоз аз он бучети давлатию маҳаллӣ ва фондҳои ғайрибучетӣ таъмин мегарданд. Амалӣ кардани ин вазифа таъмини ӯҳдадорӣҳои молиявии корхонаҳои тичоратиро дар назди давлат дар назар дорад.

3. Қисми муайяни фоидаи корхонаҳои тичоратӣ сарчашмаи ташаккули фонди рушди истехсолӣ, ҳавасмандкунии кормандон, пардохтҳои иҷтимоӣ ва

ғайра мақсадҳо дар сатҳи корхона мебошад. Иҷрои ин чорабиниҳо худмаблағгузорию рушди корхонаҳои тиҷоратиро таъмин месозад.

Корхонаҳои тиҷоратӣ даромади худро аз сарчашмаҳо ва амалиётҳои гуногун ташаккул медиҳанд. Ҳосили ҷамъи даромади корхонаҳои савдо аз ҳамаи сарчашмаҳо ва амалиёт даромади умумии корхона мебошад.

Бо дар назардошти таснифоти қабулгашта даромади умумии корхонаҳои тиҷоратӣ дар таркиби худ чор намуди даромадро муттаҳид месозад: даромад аз фурӯши молҳо ва хизматҳои пулакии савдо; даромад аз фурӯши маҳсулоти фаъолияти ғайрисавдо; даромад аз фурӯши амвол; даромад аз амалиёти боқимонда.

Даромад аз фурӯши молҳо ва хизматҳои пулакии савдо намуди асосии даромади корхонаҳои тиҷоратӣ буда, бо хусусияти соҳавии фаъолияти онҳо вобаста аст. Сарчашмаи даромад аз фурӯши молҳо нархи бариловаи савдо мебошад, ки ҳамчун фарқияти байни нархҳои чаканафурӯшӣ ва нархҳои хариди молҳо баромад мекунад. Сарчашмаи ташаккули даромад аз хизматҳои пулакии савдо бошад нархи хизматҳои пешниҳодшуда аст. Маҷмӯи даромадҳо аз фурӯши молҳо ва хизматҳои пулакӣ даромади умумии фаъолияти тиҷоратии корхонаро ташкил медиҳанд.

Даромад аз иҷрои амалиёти ғайритиҷоратӣ низ сарчашмаҳои гуногун дорад. Масалан, истифодаи нақлиёти корхона дар корхонаҳои дигар бо мақсади муваққатан хизмат расонидан, ки тибқи шартнома ва пулакӣ бояд сурат гирад.

Даромад аз фурӯши амвол аз ҳисоби фурӯши намудҳои алоҳидаи фондҳои асосӣ, активҳои ғайримоддӣ, қоғазҳои қиматнок ва дигар намудҳои

активҳои моддию молиявии корхонаҳои тиҷоратӣ ташаккул меёбад.

Даромад аз амалиётҳои дигар аз ҳисоби воридоти маблағҳое, ки бо фурӯши мол ва хизматҳои пулакӣ вобаста нестанд, пайдо мешаванд.

Асоси ташаккули даромади корхонаҳои тиҷоратиро даромадҳо аз фаъолияти тиҷоратӣ ташкил медиҳанд ва аз ин ру, дар қараёни идоракунии ба онҳо аҳамияти ҷиддӣ додан мантиқи солим дорад.

Даромадҳо аз ҳисоби фурӯши молҳо бо нишондиҳандаҳои асосии зерин ифода меёбанд:

а) маблағи даромадҳо аз фурӯши молҳо, яъне андозаи умумии тахфифи савдо;

б) сатҳи даромадҳо аз фурӯши мол. Ин нишондиҳандаро тавассути формулаи зерин ҳисоб кардан мумкин аст:

$$C_o = \frac{D \times 100}{ГМ},$$

дар ин ҷо:

C_o - сатҳи даромаднокӣ нисбати ҳаҷми гардиши мол, %;

D - маблағи даромади умумӣ, сомонӣ;

$ГМ$ - ҳаҷми гардиши мол, сомонӣ.

Сатҳи миёнаи бариловаи савдо бо ёрии формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$C_{bc} = \frac{D \times 100}{ГМ - D},$$

дар ин ҷо

C_{bc} - сатҳи миёнаи бариловаи савдо, %

Мақсади асосии идоракунии даромадҳо таъмини пушонидани ҳамаи хараҷоти муомилот ва баланд бардоштани ҳаҷми фоида мебошад.

8.2. Сиёсати нархгузорӣ ба молу хадомат дар корхонаҳои тиҷоратӣ

Сиёсати нархгузорӣ яке аз бахшҳои таркибии низоми идоракунии даромади корхонаҳои тиҷоратӣ ба ҳисоб меравад, ки ба самаранокии фаъолияти хоҷагидорӣ ва ҳолати молиявии корхона таъсири муассир мерасонад. Ба ғайр аз ин, сиёсати нархгузорию корхонаҳои тиҷоратӣ шартӣ рақобат кардани онҳо дар бозори маводи истеъмолӣ мебошад. Предмети сиёсати нархгузорию корхонаҳои тиҷоратӣ нархи мол дар маҷмӯъ набуда, балки танҳо яке аз унсӯри муҳими он - бариловаи савдо ба шумор меравад.

Ташаккули сиёсати нархгузорию корхонаҳои тиҷоратӣ ба принципҳои зерин таъя мекунад:

- таъмини алоқамандии сиёсати нархгузорию корхона бо стратегияи умумии менеҷменти тиҷорат ва мақсадҳои афзалиятдори рушди ғардиши мол;
- таъмини мувофиқати сиёсати нархгузорию корхона бо вазъи бозори истеъмолӣ;
- таъмини нуқтаи назари комплексӣ барои муайян кардани сатҳи нархи бариловаи савдо;
- амалӣ ғардонидани сиёсати нархгузорию фаъол дар бозор;
- таъмини қайшии баланди сиёсати нархгузорӣ.

Бо назардошти принципҳои зикршуда, ташаккули сиёсати нархгузорӣ дар корхонаҳои тиҷоратӣ аз рӯи марҳилаҳои зерин ҷараён меғирад:

- интихоби мақсади асосии ташаккули сиёсати нархгузорӣ;
- баҳодихӣ ба сатҳи амалкунандаи нархи бариловаи савдо;
- баҳодихӣ ба ҳолати бозори маводи истеъмолӣ;
- тафрикаи мақсадҳои сиёсати нархгузорӣ аз рӯи гурӯҳҳои молӣ бо назардошти имкониятҳои бозор ва сатҳи хароҷоти муомилот;
- интихоби модели ҳисоби сатҳи нархи бариловаи савдо;
- Ҷашакули сатҳи мушаххаси нархи бариловаи савдо ба молҳои фурухташаванда;
- ташаккули механизми саривақт тағйирдиҳии сатҳи бариловаи савдо.

Дар охир ҳаминро бояд қайд намуд, ки сиёсати нархгузориҳои корхонаҳои тиҷоратӣ ба се самт, яъне ба харидор, ба хароҷоти муомилот ва ба фоида нигаронида шудааст.

8.3. Идоракунии даромад аз тиҷорати мол

Дар низоми идоракунии даромади корхонаҳои тиҷоратӣ мавқеи марказиро нақшагирии онҳо соҳиб аст. Ин амал тавассути маҷмӯи чорабиниҳо доир ба гузаронидани ҳисобу китоби нишондиҳандаҳои алоҳидаи даромад ба марҳилаи оянда таъмин карда мешаванд.

Заминаҳои асосии нақшагирии даромадҳо инҳоянд: нақшаи таҳияшудаи фуруши мол, таҳлили иҷрои фоида дар солҳои гузашта ва сиёсати нархгузориҳои корхонаҳои тиҷоратӣ.

Чараёни нақшагирии даромади корхонаҳои тиҷоратӣ дар се марҳилаи асосӣ амалӣ мегардад:

1. Таҳлили даромадҳои корхона дар давраи пеш аз нақшагирӣ. Дар раванди гузаронидани таҳлил тағйирёбии маблағи умумии даромади корхона дар солҳои гузашта, таркиби даромади умумӣ ва тамоили тағйирёбии он, маблағ ва сатҳи андозҳо, дараҷаи даромадҳои корхона нисбат ба гардиши мол ва омилҳои асосие, ки ба тағйирёбии ҳаҷм, таркиб ва сатҳи даромад таъсир расонидаанд, омӯхта мешаванд.

Натиҷаҳои таҳлил имкон медиҳанд, ки тамоили асосӣ дар инкишофи даромадҳои корхона муайян карда шуда, дар чараёни ҳисобу китоби нишондиҳандаҳои соли оянда истифода шаванд.

2. Ҳисобкунии маблағи нақшавии даромадҳо. Ҳаҷми умумии даромадҳо аз рӯи се намуд ҳисоб карда мешаванд: а) даромадҳо аз фаъолияти тижоратӣ; б) даромадҳо аз фаъолияти ғайритижоратӣ; в) даромадҳо аз фурӯши амволи корхона.

Ҳисоби ҳаҷми нақшавии даромад аз фаъолияти тижоратӣ ба истифодаи усулҳои зерин таъям мекунад:

А. Усули нақшагирии даромадҳо аз фаъолияти тижоратӣ дар асоси ҳаҷми мақсадноки фоида усули нисбатан пешқадам ҳисобида шуда, тавассути формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$D_{фти} = \frac{(\Phi Б_{мн} + X_{мн}) \times 100}{100 - M_{аси}}; \quad \Phi Б_{мн} = \frac{\Phi С_{мн} \times 100}{100 - M_{аф}}$$

дар ин ҷо

$D_{фти}$ – ҳаҷми нақшавии даромад аз фаъолияти тижоратӣ, сомонӣ;

$\Phi Б_{мн}$ – ҳаҷми мақсадноки фоидаи балансӣ аз фаъолияти тижоратӣ, сомонӣ;

$\Phi С_{мн}$ – ҳаҷми мақсадноки фоидаи соф аз фаъолияти тижоратӣ, сомонӣ;

$X_{мн}$ – ҳаҷми нақшавии хароҷоти муомилот, сомонӣ;

M_{aai} – меъёри андоз аз арзиши илова, %;
 M_{af} – меъёри андоз аз фоидаи корхонаҳои
 тиҷоратӣ;

**Б. Усули нақшагирии даромад аз фаъолияти
 тиҷоратӣ дар асоси сатҳи миёнаи бариловаи савдо** бо
 ёрии формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$D_{фти} = \frac{XX_{ми} \times C_{мбс}}{100},$$

дар ин ҷо

$D_{фти}$ – ҳаҷми нақшавии даромад аз фаъолияти
 тиҷоратӣ, сомонӣ;
 $XX_{ми}$ – ҳаҷми нақшавии хариди молҳо, сомонӣ;
 $C_{мбс}$ – сатҳи миёнаи нархи бариловаи савдо дар
 давраи нақшавӣ, %.

**В. Усули нақшагирии даромад аз фаъолияти
 тиҷоратӣ дар асоси сатҳи миёнаи онҳо нисбати гардиши
 молро** одатан бо формулаи зайл муайян мекунамд:

$$D_{фти} = \frac{ГМ_n \times C_{мдфт}}{100},$$

дар ин ҷо

$D_{фти}$ – ҳаҷми нақшавии даромад аз фаъолияти
 тиҷоратӣ, сомонӣ;
 $ГМ_n$ – ҳаҷми нақшавии гардиши мол, сомонӣ;
 $C_{мдфт}$ – сатҳи миёнаи даромади нақшавӣ аз
 фаъолияти тиҷоратӣ, %;

**3. Коркарди системаи чорабиниҳо доир ба таъмини
 иҷрои нақшаи даромад.** Асоси системаи ин
 чорабиниҳоро омилҳое, ки ба ҳаҷми даромади корхона
 таъсир мерасонанд, ташкил медиҳанд. Ба қатори ин
 омилҳо сатҳи нархи хариди молҳо, сатҳи нархи чаканаи

молҳои гуногун ва маблаги умумии фурӯши молҳо дохиланд.

Захираҳои асосии афзоиши даромадҳо аз ҳисоби кам кардани нархҳои хариди молҳо чунинанд:

- ихтисори миқдори миёнаравон дар раванди хариди молҳо;
- истифодаи системаи таҳфифи савдо;
- амалӣ гардонидани амалиётҳои бартерӣ;
- хариди молҳо дар мавсимҳои арзонфурӯшии онҳо ва ғайра.

Захираҳои асосии афзоиши даромадҳо аз ҳисоби баланд бардоштани нархи фурӯши молҳо инҳоянд:

- иҷрои самаранокӣ сиёсати нархгузории таҳияшуда;
- баланд бардоштани сатҳи хизматрасонӣ ва ғ.

Ба қатори захираҳои асосии афзоиши даромад аз ҳисоби зиёд намудани ҳаҷми фурӯши молҳо инҳо дохил мешаванд: амалӣ гардонидани сиёсати самаранокӣ маркетингӣ; пешниҳоди қарзи истеъмоли дар раванди фурӯши молҳои нисбатан қимат; рушди фаъолияти таблиғотӣ ва иттилоотӣ.

Саволҳо:

1. Даромади умумии корхонаҳои тиҷоратӣ чӣ тавр ҳисоб карда мешавад?
2. Сарчашмаҳои асосии ташаккули даромади умумии корхонаҳои тиҷоратиро шарҳ диҳед.
3. Мақсад ва вазифаҳои асосии идоракунии даромади корхонаҳои тиҷоратиро асоснок намоед.
4. Сиёсати нархгузорӣ ба молу ҳадамот дар корхонаҳои тиҷоратӣ кадом самтҳоро дар бар мегирад?
5. Усулҳои асосии нақшагирии даромади умумии корхонаҳои тиҷоратиро шарҳ диҳед.

МАВЗЎИ 9

ИДОРАКУНИИ ХАРОЧОТИ МУОМИЛОТ

- 9.1. Моҳияти иқтисодии хароҷоти муомилот дар корхонаи тижоратӣ**
- 9.2. Омилҳое, ки ба хароҷоти муомилот таъсир мерасонанд**
- 9.3. Идоракунии хароҷоти муомилот дар корхонаи тижоратӣ**

9.1. Моҳияти иқтисодии хароҷоти муомилот дар корхонаи тижоратӣ

Хароҷоти муомилот гуфта, ифодаи пулии харҷи захираҳои меҳнатӣ, моддӣ ва молиявӣ фаҳмида мешавад, ки барои амалӣ гардонидани фаъолияти корхонаҳои тижоратӣ зарур аст.

Мақсади асосии идоракунии хароҷоти муомилот дар корхонаҳои тижоратӣ оптималикунонии ҳаҷм ва сатҳи он мебошад, ки ба ҳаҷми пешбинишудаи гардиши мол ва андозаи зарурии фоида мусоидат мекунад.

Бояд қайд кард, ки паст намудани сатҳи хароҷоти аз нақша зиёд вазифаи хеле муҳим мебошад.

Бо мақсади идоракунии самараноки хароҷоти муомилоти корхонаҳои тижоратӣ, онҳо аз рӯи нишонаҳои хос тасниф мешаванд. Ин таснифот дар ҷараёни ҳисобгирӣ, таҳлил, нақшагирӣ ва назорати иҷрои нақшаи хароҷоти муомилот дар корхона истифода мегардад.

Аз рӯи нишонаи вобастагӣ бо ҳаҷми гардиши мол хароҷоти муомилоти корхонаҳои тиҷоратӣ ба шартан тағйирёбанда ва шартан доимӣ қисмат мешаванд.

Хароҷоти муомилоти шартан тағйирёбанда аз тағйирёбии ҳаҷми гардиши мол вобаста мебошанд (хароҷоти музди меҳнат, хароҷот доир ба реклама, талафоти табиӣ ва ғайра).

Хароҷоти муомилоти шартан доимӣ аз тағйирёбии ҳаҷми гардиши мол вобаста нестанд, яъне онҳо новобаста аз фаъолияти тиҷоратии корхона ҷой доранд (хароҷоти иҷораи биноҳо ва ғайра).

Дар асоси мазмуни иқтисодӣ гурӯҳҳои зерини хароҷоти муомилот фарқ карда мешаванд: а) хароҷоти моддӣ; б) хароҷоти музди меҳнат; в) пардохтҳо ба чорабиниҳои иҷтимоӣ; г) истеҳлоки фондҳои асосӣ ва активҳои ғайримоддӣ; д) дигар намуди хароҷоти ҷорӣ.

Аз рӯи намудҳои мушаххаси хароҷот, номгӯи зерини моддаҳои онҳоро дар корхонаҳои тиҷоратӣ фарқ мекунанд:

- хароҷоти нақлиётӣ;
- хароҷоти музди меҳнат;
- пардохтҳо ба эҳтиёҷҳои иҷтимоӣ;
- хароҷоти иҷораи бино, иншоот ва таҷҳизот;
- истеҳлоки воситаҳои асосӣ;
- хароҷоти таъмири ҷории воситаҳои асосӣ;
- хӯрдашавии либосҳои махсус ва санитарӣ;
- хароҷоти сӯзишворӣ, газ ва барқ;
- хароҷоти ниғаҳдошт ва ба навҳо ҷудокунӣ;
- хароҷот ба реклама;
- хароҷоти пардохти фоизи қарз;
- талафоти табиӣ молҳо ва партовҳои технологӣ.
- хароҷот ба борҷома.
- дигар намуди хароҷот.

Харочоти муомилоти корхонаҳои тичоратӣ бо нишондиҳандаҳои зерин баҳо дода мешавад:

1. **Ҳаҷми мутлақи харочоти муомилот.** Ин нишондиҳанда доир ба ҳаҷми харочоти ҷории корхонаҳои тичоратӣ маълумот медиҳад. Вале он имкон намедиҳад, ки оид ба сатҳи самаранокии харочоти муомилот иттилооти аниқ ба даст орем.
2. **Сатҳи харочоти муомилот.** Ин нишондиҳандаи нисбӣ (бо %) ҳамчун таносуби байни маблағи харочоти муомилот ва ҳаҷми гардиши мол мебошад ва натиҷааш ба 100 зарб мегардад. Сатҳи харочоти муомилот нишондиҳандаи муҳими сифатии фаъолияти тичоратии корхонаҳо мебошад.
3. **Сатҳи боздихии хароҷотҳо.** Ин нишондиҳанда баръакси сатҳи харочоти муомилот буда, нишон медиҳад, ки ба як воҳиди харочоти муомилот чӣ миқдор ҳаҷми гардиши мол рост меояд.
4. **Сатҳи ғоиданокии харочоти муомилот.** Ин нишондиҳанда ҳамчун таносуби ҳаҷми ғоида нисбати ҳаҷми харочоти муомилот муайян карда мешавад ва натиҷаи ҳосилшуда ба 100 зарб карда мешавад. Сатҳи ғоиданокии харочоти муомилот нишондиҳандаи муҳими самаранокии харочоти ҷории корхонаҳо мебошад.

9.2. Омилҳое, ки ба хароҷоти муомилот таъсир мерасонанд

Қараёни идоракунии хароҷоти муомилот дар корхонаҳои тичоратӣ бо омӯзиши омилҳое, ки ба ташаккули он таъсир мерасонанд, вобастагӣ дорад. Ин омилҳо хеле гуногун мебошанд ва одатан онҳоро ба ду гурӯҳи асосӣ қисмат мешаванд:

1. Омилҳое, ки бо фаъолияти корхонаҳои тичоратӣ вобастагӣ доранд (омилҳои дохилӣ).
2. Омилҳое, ки аз фаъолияти корхонаҳои тичоратӣ вобаста нестанд (омилҳои берунӣ).

Ба системаи омилҳое, ки бо фаъолияти корхонаҳои тичоратӣ вобастагӣ доранд, инҳо дохил мешаванд:

А. Ҳаҷми гардиши мол. Ин омил ба хароҷоти муомилоти корхонаҳои тичоратӣ таъсири нисбатан зиёд дорад, зеро хароҷоти муомилоти шартан тағйирёбанда бевосита аз тағйирёбии ин нишондиҳанда вобастагӣ дорад. Афзоиши ҳаҷми гардиши мол ба зиёдшавии ҳаҷми хароҷоти муомилот мерасонад, вале дар ин ҳолат сатҳи хароҷоти муомилот коҳиш меёбад, барои он ки маблағи хароҷоти муомилоти доимӣ бетағйир мемонад.

Б. Таркиби гардиши мол. Намудҳои гуногуни гардиши мол сатҳи мухталифи хароҷоти муомилот доранд. Масалан, дар савдои чакана сатҳи хароҷоти муомилот дар қиёс бо савдои яклухт хеле баланд аст. Дар гардиши яклухт бошад, баръакс он нисбатан пасттар аст, ки сабабҳои худро дорад.

В. Таркиби гардиши мол. Гурӯҳҳои алоҳидаи молҳо низ сатҳи хароҷоти муомилоти мухталиф доранд. Масалан, дар тичорати маводи ғизоӣ сатҳи хароҷоти муомилоти меваву сабзавот нисбат ба тичорати рағани растанӣ то як андоза баланд аст. Дар тичорати молҳои ғайрихӯроқа бошад, сатҳи хароҷоти муомилот нисбат ба савдои молҳои хӯрокворӣ пасттар аст.

Г. Суръати муомилоти молҳо. Ҳар қадар мӯҳлати муомилоти захироти молӣ кам бошад, ҳамон қадар дар корхонаҳои тичоратӣ сатҳи хароҷот доир ба нигаҳдошти молҳо ва талафоти табиӣ онҳо пасттар мешавад.

Д. Дарачаи ҳосилнокии меҳнати кормандон. Ҳар қадар ҳаҷми гардиши мол ба ҳар нафар кормандон зиёд

бошад, вобаста бо таъсири ин омил сатҳи хароҷот барои музди меҳнат ва дигар хароҷот барои кормандон пасттар мешавад.

Е. Ҳолати фондҳои асосии истифодашаванда. Ҳар қадар фондҳои асосӣ фарсуда шуда бошанд, пас корхонаҳои тижоратӣ барои таъмири онҳо хароҷоти бештар мекунад.

Ж. Таъминнокӣ бо воситаҳои гардони худӣ. Ҳар қадар ин нишондиҳанда зиёд бошад, ҳамон миқдор корхонаҳои тижоратӣ дар ҷараёни фаъолияти ҳеш воситаҳои молиявии қарзиро истифода мебаранд, ки ин амал ба пастшавии хароҷоти фоизи қарз мусоидат мекунад.

Ба системаи омилҳое, ки аз фаъолияти корхонаҳои тижоратӣ вобаста нестанд, инҳо дохил мешаванд:

А. Суръати таварруми пул дар мамлакат. Агар ин нишондиҳанда баланд бошад, маблағи хароҷоти муомилот барои музди меҳнат, фоизи қарз, пардохтҳои иҷтимоӣ ва ғайра бо суръати баланд афзоиш меёбанд.

Б. Дарҷаи рушди сегментҳои асосии бозори истеъмолӣ. Дар шароити «бозори фурушанда» сатҳи хароҷоти муомилоти гурӯҳҳои алоҳидаи молҳо нисбат ба «бозори харидор» пасттар аст. Ин бо гуногунӣ дар суръати муомилоти захираҳои молӣ, сатҳи хароҷот ба реклама ва ташкили худхизматрасонӣ ба харидорон ва ғайра вобаста аст.

В. Сатҳи тағйирёбии меъёрҳои иҷора. Дар шароити ҳозира аксари корхонаҳои тижоратӣ бинову иншооти худро ба иҷора гирифтаанд. Бинобар ин, бо афзоиши харчи иҷораи фондҳои асосӣ таъсир мерасонад.

Ҳамин тариқ, баҳисобгирӣ ва таҳлили ин омилҳои асосӣ имкон медиҳад, ки хароҷоти муомилоти корхонаи тижоратӣ дар оянда самаранок идора карда шаванд.

9.3. Идоракунии хароҷоти муомилот дар корхонаи тичоратӣ

Асоси идоракунии хароҷоти муомилотро дар корхонаҳои тичоратӣ нақшагирии онҳо ташкил медиҳад.

Ба ҷараёни идоракунии хароҷоти муомилот, пеш аз ҳама нақшагирии онҳо дахл дорад.

1) Таҳлили хароҷоти муомилоти корхонаҳои тичоратӣ дар давраи пеш аз нақшгирий. Вазифаи асосии гузаронидани ин таҳлил муайян намудани тамоили асосии тағйирёбии ҳаҷм ва сатҳи хароҷоти муомилот дар давраи пеш аз нақшагирий, андозаи фарқияти нишондиҳандаҳои воқеию нақшавӣ ва сабабҳои ин ҳолат мебошанд.

Дар марҳилаи аввали таҳлил тағйирёбии ҳаҷм ва сатҳи хароҷоти муомилот ҳисоб карда шуда, суръати тағйирёбии онҳо муайян мешаванд ва нишондиҳандаҳои сарфанокии мутлақ ва нисбии хароҷоти муомилот ҳисоб карда мешавад.

Фарқияти мутлақии хароҷоти муомилот ин тафовути байни ҳаҷми воқеӣ ва нақшавии он аст.

Фарқияти нисбии хароҷоти муомилот (сарфанокии он) тавассути формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$C_{\text{нхм}} = \frac{ГМ_{\text{в}} \times (C_{\text{хмн}} - C_{\text{хмв}})}{100}$$

дар ин ҷо

$C_{\text{нхм}}$ – сатҳи сарфанокии нисбии хароҷоти муомилот дар корхона (агар сатҳи воқеии хароҷот нисбат ба сатҳи нақшавии он пасттар бошад), %;

$ГМ_{\text{в}}$ – гардиши моли ҳисоботӣ, сомонӣ;

$C_{\text{хмн}}$ – сатҳи нақшавии хароҷоти муомилот, %;

$C_{\text{хмв}}$ – сатҳи воқеии хароҷоти муомилот, %.

Дар марҳилаи дуюми таҳлил чунин нишондиҳандаҳо барои як қатор моддаҳои алоҳидаи хароҷоти муомилот, хусусан хароҷоти тағйирёбанда, баррасӣ карда мешаванд.

Дар марҳилаи сеюм сатҳи хароҷоти муомилот барои гурӯҳҳои алоҳидаи молҳо ҳисоб карда мешаванд.

Дар марҳилаи охирин таъсири омилҳои алоҳида ба тағйирёбии ҳаҷм ва сатҳи хароҷоти муомилот муайян карда мешавад.

Таҳлили иқтисодӣ имқон медиҳад, ки ба зинаи дуюми чараёни идоракунии хароҷоти муомилот гузарем.

2) Асосноккунии самтҳои асосии сарфанокии хароҷоти муомилот дар давраи нақшавӣ.

Дар чараёни асосноккунии чунин самтҳо диққати асосиро ба ҷустуҷӯ ва амалӣ намудани захираҳои истифоданашуда ҷалб намудан зарур аст.

Дар таркиби захираҳое, ки бо тақомули идоракунии корхонаҳои тиҷоратӣ вобастаанд, чунин ҷорабиниҳо барои сарфанокии хароҷоти муомилот самараи хуб медиҳанд:

- ба низом даровардани сохтори ташкилии корхонаҳои тиҷоратӣ;
- ихтисори зинаҳои зиёдании идоракунӣ;
- ҷорӣ намудани ситемаи ҳисобгирии идоракунӣ.

Дар таркиби захираҳои сарфа намудани хароҷоти муомилот, ки бо тақмили чараёнҳои савдою технологӣ вобастаанд, чунин тадбирҳо натиҷаи хуб хоҳанд дод:

- ихтисори дурии роҳи боркашонӣ;
- истифодаи технологӣ пешқадами боркашонӣ ва фурӯши мол;
- ихтисори зинаҳои чараёни ҳаракати мол дар дохили корхона;

- чорӣ намудани усулҳои пешқадами фурӯши мол ва хизматрасонӣ ба аҳоли.

Дар таркиби захираҳои сарфа намудани хароҷоти муомилот такмили идоракунии гардиши мол, базаи моддӣ-техникӣ, идоракунии кормандон ва ғайраҳоро чудо намудан мумкин аст, ки чорабиниҳои мушаххас дар доираи онҳо самарай хуб медиҳанд.

3) Ҳисобкунии ҳаҷми нақшавии хароҷоти муомилот барои моддаҳои алоҳидаи он.

Хусусияти хоси нақшагирии хароҷоти муомилот дар он аст, ки нахуст ҳаҷми нақшавии он дар моддаҳои алоҳидаи хароҷот ҳисоб карда мешавад ва баъд аз он – ҳаҷми умумии хароҷот. Дар ин маврид, андозаи хароҷоте муайян карда мешавад, ки барои таъмини нақшаи гардиши мол ва фаъолияти мӯътадили хоҷагидории корхонаҳои тиҷоратӣ барои давраи оянда заруранд.

Дар асоси ҳисобу китоби ҳаҷми нақшавии хароҷоти муомилот дар моддаҳои алоҳидаи он, ҳаҷми умумии хароҷот асоснок карда мешавад.

4) Марҳилаи охири нақшагирии хароҷоти муомилот ин тақсими ҳаҷми нақшавии он аз марҳилаҳои фурӯши мол мебошад.

Саволҳо:

1. Мақсад ва вазифаҳои идоракунии хароҷоти муомилотро шарҳ диҳед?
2. Моддаҳои асосии хароҷоти муомилотро дар корхонаҳои тиҷоратӣ номбар кунед.
3. Тавассути кадом нишондиҳандаҳо хароҷоти муомилот баҳогузори карда мешаванд?
4. Кадам омилҳо ба ҳаҷм ва сатҳи хароҷоти муомилот таъсир мерасонанд?
5. Усулҳои асосии нақшагирии хароҷоти муомилотро дар корхонаҳои тиҷоратӣ асоснок намоед.

МАВЗЎИ 10

ИДОРАКУНИИ ФОИДАИ КОРХОНАИ ТИҶОРАТӢ

**10.1. Моҳияти иқтисодӣ ва усулҳои ҳисоби фоида
дар корхонаи тиҷоратӣ**

**10.2. Фоида ва механизми ташаккулу
истифодаи он**

10.3. Идоракунии фоида дар корхонаи тиҷоратӣ

10.1. Моҳияти иқтисодӣ ва усулҳои ҳисоби фоида дар корхонаи тиҷоратӣ

- Идоракунии фоидаи корхонаҳои тиҷоратӣ дар қатори масоили асосии менеҷменти тиҷорат нақши муҳим мебозад, зеро фоида манбаи асосии молиявии корхона мебошад, ки рушди онро дар асоси шарту шароити худмаблағгузорӣ таъмин менамояд.

Фоида – ин ифодаи пулии даромади соф аз пешбурди фаъолияти соҳибкорӣ мебошад, ки ҳамчун фарқияти байни даромади умумӣ ва хароҷоти муомилоти корхонаҳои тиҷоратӣ ба даст меояд.

Фоида ҳамчун мақсади асосии фаъолияти соҳибкорӣ, омили баланд бардоштани ҳавасмандии моддии кормандон, сарчашмаи захираҳои молиявӣ барои рушди корхона ва манбаи бахши даромади бучети давлатӣ баромад мекунад.

Мазмуни иҷтимоӣ-иқтисодии фоидаи корхонаҳои тиҷоратӣ дар тақсими он ва вазифаҳои мушаххас бештар инъикос мегардад.

Вазифаи аввалини Ҷоида дар он аст, ки он омили ҳавасманд гардонидани ҷаъолияти соҳибкорӣ, беҳтар намудани вазъи молиявии корхона мебошад. Барои кормандони корхона Ҷоида сарчашмаи ҳавасмандӣ ба натиҷаи кор мебошад, зеро он кадркунии иловагии моддиро барои меҳнати пурмахсул таъмин месозад ва як қатор талаботҳои иҷтимоии онҳоро қонеъ мегардонад.

Вазифаи дуюми Ҷоида бо муайян кардани самаранокии иқтисодӣ алоқаманд мебошад, ки сатҳи ҷаъолияти хоҷагидорӣ корхонаҳоро тавассути таносуби натиҷаҳои ниҳой бо хароҷоти муомилот нишон медиҳад.

Ҷаъолияти корхонаҳоро ҳамон вақт нисбатан самаранок ҳисобидан мумкин аст, ки агар хароҷоти умумӣ Ҷоидаи баландтарро таъмин намояд.

Дар системаи сарчашмаҳои дохилии ташаккули захираҳои молиявии корхонаҳои тижоратӣ Ҷоида мавқеи муҳим дорад. Агар ҳаҷми Ҷоидаи дар ихтиёри корхона боқимонда зиёд бошад, пас эҳтиёҷи корхона ба ҷалби воситаҳо аз маблағҳои қарзи бонкҳо камтар мегардад. Дар шароити иқтисодиёти муосир аҳамияти чунин функция торафт меафзояд, зеро корхонаҳо самтҳои истифодаи Ҷоидаро мустақилона муайян мекунанд.

Бояд қайд кард, ки ба ҳаҷми Ҷоида дар корхонаҳои тижоратӣ омилҳои гуногун таъсир мерасонанд, ки онҳо ба омилҳои дохилӣ ва берунӣ қисмат мешаванд.

Омилҳои дохилӣ, ки бо ҷаъолияти корхонаҳои тижоратӣ вобастаанд, чунинанд:

- ҳаҷми даромади умумӣ;
- андозаи хароҷоти муомилот;
- ҳосилнокии меҳнати кормандон;
- ҳаҷм, таркиб ва суръати гардгардиши молҳо;
- мавҷудияти воситаҳои гардони худии корхона;

- истифодаи самараноки воситаҳои асосӣ.

Ба қатори омилҳои беруние, ки ба ҳаҷми фоида таъсир мерасонанд, вале ба фаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ вобаста нестанд, инҳо дохил мешаванд:

- устувори сиёсӣ дар мамлакат;
- вазъи иқтисодии кишвар;
- ҳолати демографӣ;
- вазъи бозори истеъмолий;
- суръати таварруми пул;
- андозаи фоизи қарз ва ғайра.

Барои баҳодиҳӣ ба фаъолияти хоҷагии корхонаҳои тиҷоратӣ ба ғайр аз нишондиҳандаҳои фоида (нишондиҳандаи мутлақ), боз нишондиҳандаи нисбӣ – сатҳи фойданокиро истифода мебаранд, ки ба тарзи зайл ишорат мекунанд:

$$C_{\phi} = \frac{\Phi B \times 100}{ГМ},$$

дар ин ҷо

C_{ϕ} – сатҳи фойданоки нисбат ба ҳаҷми гардиши мол, %;

ΦB – ҳаҷми фоидаи балансӣ, сомонӣ;

$ГМ$ – ҳаҷми гардиши мол, сомонӣ.

Бо назардошти мақсади ҳисобу китоб одатан сатҳи фойданокиро ҳамчун таносуби фоида на танҳо бо гардиши мол, балки бо нишондиҳандаҳои дигар, амсоли хароҷоти муомилот, воситаҳои гардон, воситаҳои асосӣ сармояи худӣ ва ғайра муайян кардан мумкин аст.

10.2. Фоида ва механизми ташаккулу истифодаи он

Намуди асосии фоидаи корхонаҳои тиҷоратӣ, ки ифодагари самараи умумии ҳамаи фаъолияти хоҷагидорӣ аст, фоидаи балансӣ (тавозунӣ) мебошад, ки тавассути формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$\Phi_B = \Phi_{\text{фм}} + \Phi_{\text{хп}} + \Phi_{\text{фак}} + \Phi_{\text{гн}},$$

дар ин ҷо

Φ_B – фоидаи балансӣ, сомонӣ;

$\Phi_{\text{фм}}$ – фоида аз фурӯши молҳо, сомонӣ;

$\Phi_{\text{хп}}$ – фоида дар натиҷаи хизматрасонии пулакӣ ба аҳоли, сомонӣ;

$\Phi_{\text{фак}}$ – фоида аз фурӯши амволи корхона, сомонӣ;

$\Phi_{\text{гн}}$ – фоида аз амалиёти ғайринақшавӣ.

Дар навбати худ, фоида аз фурӯши молҳо ва хизматрасонии пулакии тиҷоратиро ба таври зерин муайян мекунанд:

$$\Phi_{\text{фмх}} = ГМ - ХМ - X_{\text{лх}},$$

дар ин ҷо

$\Phi_{\text{фмх}}$ – фоида аз фурӯши молҳо ва хизматрасонии пулакӣ, сомонӣ;

ГМ – ҳаҷми гардиши мол, сомонӣ;

ХМ – ҳаҷми хароҷоти муомилот, сомонӣ;

$X_{\text{лх}}$ – хароҷоти моддӣ оид ба хизматрасонии пулакӣ, сомонӣ.

Фарқияти байни фоидаи балансӣ ва пардохтҳо ба бучети давлатию маҳаллӣ, ки аз ҳисоби фоида амалӣ мегардад, фоидаи софи корхонаи тиҷоратиро ташкил медиҳад:

$$\Phi C = \Phi B - A,$$

дар ин ҷо

ΦC – ҳаҷми фоидаи соф, сомонӣ;

A – маблағи андоз аз фоида, сомонӣ.

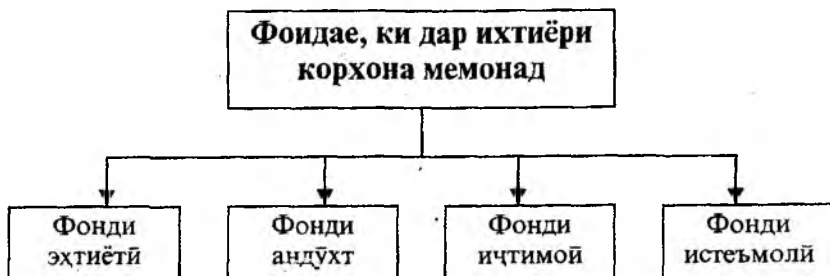
Дар ҷараёни идоракунии фоидаи корхонаҳои тижоратӣ ду масъалаи асосӣ ҳаллу ҷарда мешавад: 1) баланд бардоштани ҳаҷми умумии фоида дар ҷараёни ташаккули фоида; 2) тақсимои самараноки фоида ба самтҳои асосии истифодаи он.

Механизми идоракунии ташаккули ҳаҷми фоидаи баланси бо назардошти алоқамандии зичи ин нишондиҳанда бо нишондиҳандаҳои ҳаҷми гардиши мол, даромад ва хароҷоти муомилоти корхонаҳои тижоратӣ ба роҳ монда мешавад.

Сарчашмаи асосии ба даст овардани фоида дар корхонаҳои тижоратӣ даромади умумӣ мебошад.

Самтҳои асосии истифодаи фоидае, ки дар ихтиёри корхона мемонад, бо ҳуҷҷатҳои муассисӣ ва ё қарори ҷаласаи муассисон муайян қарда мешавад.

Сохтори тақсимои фоида, ки дар ихтиёри корхонаҳои тижоратӣ мемонад, чунин аст:



Нақшаи 10.1. Самтҳои истифодаи фоида дар корхонаҳои тижоратӣ

Фонди эҳтиётӣ барои чуброни талафоти ғайриистехсолӣ, зарари балансии корхона дар соли ҳисоботӣ ва пардохти ҳаққуссаҳмҳо барои иштирокчиён дар ҳолати набудан ва ё норасоии ғоида ба ин мақсад таъин шудааст.

Фонди андӯхт барои таъмини молиявии рушди иқтисодии корхона ва дигар ҷорабиниҳо доир ба сохтани амволи нав таъин шудааст. Аз ҳисоби ин фонд маблағгузорӣ ба сохтмони объектҳои нави истеҳсолӣ, васеъ намудан ва таҷдиди корхона, хариди таҷҳизот, пардохти қарзҳои дарозмуддат ва ғоиизи онҳо амалӣ мегардад.

Фонди соҳаи иҷтимоӣ барои маблағгузорӣ ба рушди объектҳои соҳаи иҷтимоӣ (сохтмони манзил, муассисаҳои маданӣ-фароғатӣ, хонаҳои истиқоматӣ, озоишгоҳҳо, муассисаҳои мактабӣ то мактабӣ ва ғ.).

Фонди истеъмоли ба инкишофи соҳаи иҷтимоӣ (ба ғайр аз маблағгузорӣ ба онҳо) ва ҳавасмандгардонии кормандон сарф қарда мешавад (муқофотпулии яқвақта ба кормандон, пешниҳоди кӯмаки моддӣ, барилова ба нафақа, хӯроки ройгон, роҳхат ба табобатхонаҳо ва истироҳатгоҳҳо ва ғ.).

10.3. Идоракунии ғоида дар корхонаи тиҷоратӣ

Нақшагирии ғоидаи корхонаҳои тиҷоратӣ қараёни қорқарди системаи ҷорабиниҳо доир ба таъмини ташаққули он дар ҳаҷми зарурӣ ва истифодаи самараноки он дар давраи оянда мебошад.

Қараёни нақшагирии ғоидаи корхонаҳои тиҷоратӣ дар асоси марҳилаҳои зерин амалӣ мегардад:

1. Таҳлили фоидаи корхонаҳои тичоратӣ дар давраи пеш аз нақшагирӣ.

Мақсади асосии ин таҳлил муайян намудани тамоили асосии ташаккул ва тақсими фоида дар давраи пеш аз нақшагирӣ, ҳамчунин омилҳои асосие мебошанд, ки ба тағйирёбии он таъсир мерасонанд.

Дар қараёни таҳлили фоида дар давраи якҷанд соли гузашта тағйирёбии ҳаҷми умумии фоидаи балансӣ, фарқияти нишондиҳандаҳои воқеӣ аз нақшавӣ, сатҳи фоиданокӣ нисбат ба ғардиши мол, таркиби фоидаи балансӣ, нишондиҳандаҳои ташаккул ва самтҳои истифодаи он мавриди баррасӣ қарор мегиранд.

Натиҷаи таҳлил заминаи муайян намудани натиҷаҳои нақшавӣ дар давраи оянда ҳисоб меёбад.

②. Нақшагирии фоида. Ҳисоби ҳаҷми нақшавии фоида марҳилаи хеле масъулиятнок ба шумор меравад. Нақшагирии ин нишондиҳанда танҳо аз рӯи он намуди фоида, ки ба фурӯши молҳо ва дигар амалиётҳо ба даст меоянд.

Усули нақшагирии андозаи фоида аз ҳисоби фурӯши молҳо дар асоси нишондиҳандаҳои ташаккулёфтаи ҳаҷми нақшавии даромад ва хароҷоти муомилот дар ҳолатҳои истифода мешаванд, ки ҳангоми ҳисобу китоби ҳаҷми даромад нишондиҳандаҳои ҳаҷми мақсадии фоида истифода нашудааст.

Формулаи ҳисоби фоида дар ин ҳолат чунин мешавад:

$$\Phi B_n = \frac{D_n \times (100 - A_{an})}{100} - X M_n,$$

дар ин ҷо

ΦB_n – ҳаҷми нақшавии фоидаи балансӣ, сомонӣ;

D_n – ҳаҷми нақшавии даромад аз фаъолияти тичоратӣ, сомонӣ;

$A_{ан}$ – андозаи андоз аз арзиши иловашуда ва дигар маблағҳое, ки аз ҳисоби фоиади корхонаи тичоратӣ ситонида мешавад, %;

XM_n – ҳаҷми нақшавии хароҷоти муомилот, сомонӣ.

Усули нақшагирии андозаи фоида бо ҳисоби маблағи мутлақ аз фурӯши молҳо дар асоси нишондиҳандаҳои ташаккулёфтаи ҳаҷми нақшавии фурӯши мол бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$\Phi B_n = \frac{(GM_n - GM_6) \times (C_{дс} - C_{хмт})}{100},$$

дар ин ҷо

ΦB_n – ҳаҷми нақшавии фоидаи балансӣ аз фаъолияти тичоратӣ, сомонӣ;

GM_n – ҳаҷми нақшавии гардиши мол, сомонӣ;

GM_6 – ҳаҷми гардиши мол, ки нуктаи безарарии фаъолиятро муайян менамояд, сомонӣ;

$C_{дс}$ – сатҳи даромади соф аз фурӯши мол нисбат ба ҳаҷми гардиши мол, %;

$C_{хмт}$ – сатҳи хароҷоти тағйирёбанда нисбат ба ҳаҷми гардиши мол, %.

Дар чараёни ҳисобкунӣ он ҳаҷми гардиши мол, ки нуктаи безарарии фаъолиятро нишон медиҳад, ҳисоб карда мешавад.

Усули нақшагирии ҳаҷми фоида аз фурӯши молҳо дар асоси сатҳи миёнаи фойданокии фурӯши мол хеле содда мебошад ва дар корхонаҳои тичоратӣ ба таври васеъ истифода мешавад.

$$\Phi C = \Phi B - A,$$

дар ин ҷо

ΦC – ҳаҷми фоидаи соф, сомонӣ;

A – маблағи андоз аз фоида, сомонӣ.

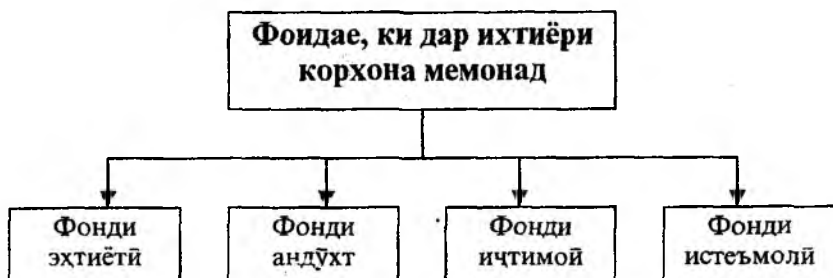
Дар ҷараёни идоракунии фоидаи корхонаҳои тижоратӣ ду масъалаи асосӣ ҳаллу фасл карда мешавад: 1) баланд бардоштани ҳаҷми умумии фоида дар ҷараёни ташаккули фоида; 2) тақсимои самараноки фоида ба самтҳои асосии истифодаи он.

Механизми идоракунии ташаккули ҳаҷми фоидаи баланс бо назардошти алоқамандии зичи ин нишондиҳанда бо нишондиҳандаҳои ҳаҷми гардиши мол, даромад ва хароҷоти муомилоти корхонаҳои тижоратӣ ба роҳ монда мешавад.

Сарчашмаи асосии ба даст овардани фоида дар корхонаҳои тижоратӣ даромади умумӣ мебошад.

Самтҳои асосии истифодаи фоидае, ки дар ихтиёри корхона мемонад, бо ҳуҷҷатҳои муассисӣ ва ё қарори ҷаласаи муассисон муайян карда мешавад.

Сохтори тақсимои фоида, ки дар ихтиёри корхонаҳои тижоратӣ мемонад, чунин аст:



Нақшаи 10.1. Самтҳои истифодаи фоида дар корхонаҳои тижоратӣ

Фонди эҳтиётӣ барои чуброни талафоти ғайриистеҳсолӣ, зарари балансии корхона дар соли ҳисоботӣ ва пардохти ҳаққуссаҳмҳо барои иштирокчиён дар ҳолати набудан ва ё норасоии фоида ба ин мақсад таъин шудааст.

Фонди андӯхт барои таъмини молиявии рушди иқтисодии корхона ва дигар чорабиниҳо доир ба сохтани амволи нав таъин шудааст. Аз ҳисоби ин фонд маблағгузорӣ ба сохтмони объектҳои нави истеҳсолӣ, васеъ намудан ва таҷдиди корхона, хариди таҷҳизот, пардохти қарзҳои дарозмуддат ва фоизи онҳо амалӣ мегардад.

Фонди соҳаи иҷтимоӣ барои маблағгузорӣ ба рушди объектҳои соҳаи иҷтимоӣ (сохтмони манзил, муассисаҳои маданӣ-фароғатӣ, хонаҳои истиқоматӣ, озоишгоҳҳо, муассисаҳои мактабӣ то мактабӣ ва ғ.).

Фонди истеъмолий ба инкишофи соҳаи иҷтимоӣ (ба ғайр аз маблағгузорӣ ба онҳо) ва ҳавасмандгардонии кормандон сарф карда мешавад (мукофотпулии яқвақта ба кормандон, пешниҳоди кӯмаки моддӣ, барилова ба нафақа, хӯроки ройгон, роҳхат ба табобатхонаҳо ва истироҳатгоҳҳо ва ғ.).

10.3. Идоракунии фоида дар корхонаи тиҷоратӣ

Накшагирии фоидаи корхонаҳои тиҷоратӣ чараёни коркарди системаи чорабиниҳо доир ба таъмини ташаккули он дар ҳаҷми зарурӣ ва истифодаи самараноки он дар давраи оянда мебошад.

Чараёни накшагирии фоидаи корхонаҳои тиҷоратӣ дар асоси марҳилаҳои зерин амалӣ мегардад:

1. Таҳлили фоидаи корхонаҳои тичоратӣ дар давраи пеш аз нақшагирӣ.

Мақсади асосии ин таҳлил муайян намудани тамоили асосии ташаккул ва тақсими фоида дар давраи пеш аз нақшагирӣ, ҳамчунин омилҳои асосие мебошанд, ки ба тағйирёбии он таъсир мерасонанд.

Дар чараёни таҳлили фоида дар давраи якчанд соли гузашта тағйирёбии ҳаҷми умумии фоидаи балансӣ, фарқияти нишондиҳандаҳои воқеӣ аз нақшавӣ, сатҳи фойданокӣ нисбат ба гардиши мол, таркиби фоидаи балансӣ, нишондиҳандаҳои ташаккул ва самтҳои истифодаи он мавриди баррасӣ қарор мегиранд.

Натиҷаи таҳлил заминаи муайян намудани натиҷаҳои нақшавӣ дар давраи оянда ҳисоб меёбад.

2. Нақшагирии фоида. Ҳисоби ҳаҷми нақшавии фоида марҳилаи хеле масъулиятнок ба шумор меравад. Нақшагирии ин нишондиҳанда танҳо аз рӯи он намуди фоида, ки ба фуруши молҳо ва дигар амалиётҳо ба даст меоянд.

Усули нақшагирии андозаи фоида аз ҳисоби фуруши молҳо дар асоси нишондиҳандаҳои ташаккулёфтаи ҳаҷми нақшавии даромад ва хароҷоти муомилот дар ҳолатҳои истифода мешаванд, ки ҳангоми ҳисобу китоби ҳаҷми даромад нишондиҳандаҳои ҳаҷми мақсадии фоида истифода нашудааст.

Формулаи ҳисоби фоида дар ин ҳолат чунин мешавад:

$$\Phi B_n = \frac{D_n \times (100 - A_{an})}{100} - X M_n,$$

дар ин ҷо

ΦB_n – ҳаҷми нақшавии фоидаи балансӣ, сомонӣ;

D_n – ҳаҷми нақшавии даромад аз ғаёлияти тичоратӣ, сомонӣ;

$A_{ан}$ – андозаи андоз аз арзиши иловашуда ва дигар маблағҳое, ки аз ҳисоби ғоидаи корхонаи тичоратӣ ситонида мешавад, %;

$ХМ_n$ – ҳаҷми нақшавии хароҷоти муомилот, сомонӣ.

Усули нақшагирии андозаи ғоида бо ҳисоби маблағи мутлақ аз фурӯши молҳо дар асоси нишондиҳандаҳои ташаккулёфтаи ҳаҷми нақшавии фурӯши мол бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$\Phi B_n = \frac{(ГМ_n - ГМ_6) \times (C_{dc} - C_{хмт})}{100},$$

дар ин ҷо

ΦB_n – ҳаҷми нақшавии ғоидаи балансӣ аз ғаёлияти тичоратӣ, сомонӣ;

$ГМ_n$ – ҳаҷми нақшавии гардиши мол, сомонӣ;

$ГМ_6$ – ҳаҷми гардиши мол, ки нуктаи безарарии ғаёлиятро муайян менамояд, сомонӣ;

C_{dc} – сатҳи даромади соф аз фурӯши мол нисбат ба ҳаҷми гардиши мол, %;

$C_{хмт}$ – сатҳи хароҷоти тағйирёбанда нисбат ба ҳаҷми гардиши мол, %.

Дар ҷараёни ҳисобкунӣ он ҳаҷми гардиши мол, ки нуктаи безарарии ғаёлиятро нишон медиҳад. ҳисоб карда мешавад.

Усули нақшагирии ҳаҷми ғоида аз фурӯши молҳо дар асоси сатҳи миёнаи ғойданокии фурӯши мол хеле содда мебошад ва дар корхонаҳои тичоратӣ ба таври васеъ истифода мешавад.

омили молиявие мебошад, ки ба таҳкими активҳои корхона замина мегузорад.

Бо назардошти мансубияти воситаҳои молиявӣ, сармояи корхона одатан худӣ ва қарзӣ мешавад.

Сармояи худӣ воситаҳои молиявии корхона мебошад, ки ба ҳуди корхона мансуб аст ва барои ташаккули ҳиссаи асосии активҳои он истифода мешавад.

Сармояи ҳудии корхонаҳои тиҷоратӣ дар шаклҳои зерин ифода мегардад:

- сармояи оинномавӣ;
- фонди эҳтиётӣ;
- фондҳои мақсадноки молиявӣ;
- ғоидаи тақсимоношуда;
- шаклҳои дигари сармояи худӣ;

Сармояи қарзӣ воситаи молиявие мебошад, ки корхонаҳои тиҷоратӣ барои ташаккули ҳиссаи муайяни активҳо аз қарздиҳандагон одатан аз бонкҳо ба ғайрияти хеш ҷалб менамоянд. Сармояи қарзӣ шакли ӯҳдадорӣ молиявии корхонаҳои тиҷоратиро мегирад ва он дар як муддати муайян ба қарздиҳанда бозгардонида мешавад ва барои истифодаи муваққатӣ ғоиз, яъне пули иловагӣ супорида мешавад.

Сармояи қарзии корхонаҳои тиҷоратӣ ду шакл, яъне ӯҳдадориҳои дарозмуддати молиявӣ ва ӯҳдадориҳои кӯтоҳмуддати молиявӣ дорад.

Мақсади асосии идоракунии сармояи худӣ ташаккули сатҳи зарурии худмаблағгузории рушди корхонаҳои тиҷоратӣ мебошад ва ҳадафи асосии идоракунии сармояи қарзӣ бошад, аз таъмини шароит ва шаклҳои самараноки ҷалби воситаҳо ва истифодаи оқилонаи онҳо иборат аст.

11.2. Хавфу хатар ҳоҷагидорӣ ва роҳҳои паст намудани он дар корхонаи тиҷоратӣ

Хавфу хатар дар фаъолияти ҳоҷагидорӣ – ин эҳтимоли пайдоиши талафоти пешбинишудаи амволӣ ва молиявӣ дар ҳолатҳои номуайяни фаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ мебошад.

Одатан эҳтимоли пайдоиши хавфу хатар ба фаъолият зухуроти обективи ба ҳар як корхонаи тиҷоратӣ хос буда, дар амали ҳоҷагидорӣ ҳамчун маҷмӯи намудҳои алоҳидаи таваккал зоҳир мегарданд. Дар фаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ намудҳои гуногуни хавфу хатар вомехӯранд:

- талафоти ногаҳонии амвол;
- тиҷоратӣ;
- иқтисодӣ;
- ғарбӣ;
- асбобӣ;
- ғоизӣ;
- таваррумӣ;
- сармоягузорӣ;
- андозӣ;
- пардохтнопазирӣ;
- аз даст додани устувори молиявӣ;
- дигар намудҳои таваккал.

Мақсади асосии идоракунии таваккалҳои ҳоҷагӣ дар корхонаҳои тиҷоратӣ то як андоза паст намудани талафоти молиявии ба онҳо алоқаманд мебошанд. Чароғи ин намуди идоракунӣ, бо баҳодиҳии сатҳи намудҳои алоҳидаи таваккалҳои ҳоҷагӣ, пешгирӣ ва суғуртакунонии онҳо вобаста аст.

Баҳодиҳӣ ба сатҳи таваккалҳо марҳилаи хеле масъулиятнок ва мураккаб мебошад, ки дар пайдарҳамии зерин гузаронида мешавад:

- муайян намудани намудҳои алоҳидаи таваккалҳо, ки бо фаъолияти корхонаҳои тиҷоратӣ вобастаанд;
- баҳодиҳии дараҷаи эҳтимолияти намудҳои алоҳидаи таваккалҳои хоҷагӣ;
- муқаррар намудани талафоти эҳтимолии молиявӣ, ки бо таваккалҳо вобастаанд;
- муқаррар намудани сатҳи безарарии таваккалҳо барои амалиёти хоҷагидорӣ дар корхона.

Баҳодиҳии сатҳи таваккалҳои хоҷагӣ имкон медиҳад, ки ба коркарди ҷорабиниҳо оиди паст намудани сатҳи онҳо шурӯъ намоем. Ин тадбирҳо аз се гурӯҳи асосӣ иборатанд: пешгирии таваккалҳои хоҷагӣ; суғуртаи дохиликорхонавӣ ва суғуртаи берунӣ.

Дар менечменти тиҷоратӣ одатан шаклҳои зерини пешгирии таваккалҳои хоҷагиро истифода мебаранд:

- дурӣ ҷустан аз таваккалҳои хоҷагӣ (даст кашидан аз амалиёти алоҳидаи хоҷагӣ, ки сатҳи таваккал дар онҳо баланд аст, паст намудани ҳиссаи воситаҳои қарзӣ ва ғайраҳо);
- паст намудани сатҳи таваккалҳои хоҷагӣ;
- бамеъёрдарории таваккалҳои хоҷагӣ ва ғ.

11.3. Идоракунии ҳолати молиявии корхонаи тиҷоратӣ

Қайд кардан бомаврид аст, ки идоракунии активҳо, сармоя, таваккал ва дигар тарафҳои фаъолияти молиявии корхона бояд хусусияти аз ҳамдигар вобастагӣ дошта бошад. Чунин алоқамандӣ дар ҷараёни

идоракунии комплекси ҳолати молиявии корхонаи тичоратӣ бояд мунтазам таъмин гардад.

Ҳолати оптималии молиявии корхонаҳои тичоратӣ ин мутаносибии унсурҳои таркибии алоҳидаи актив ва сармояи он ва қобилияти таъмини сатҳи баланди истифодаи самараноки онҳо мебошад.

Вазъи молиявии корхонаҳои тичоратӣ аз рӯи як қатор омилҳо муайян мегардад:

1. Дарачаи пардохттавонӣ. Ин нишондиҳанда имконияти корхонаҳои тичоратиро доир ба пардохти ўҳдадорихои молиявӣ нишон медиҳад.

Барои баҳодихӣ ба сатҳи пардохттавонӣ дар корхонаҳои тичоратӣ зарибҳои молиявии зерин истифода мешаванд:

а) зароби пардохттавонии мутлақ.

Ин зарибро бо формулаи зерин ҳисоб мекунанд:

$$ЗПМ = \frac{A_1}{Y_1},$$

дар ин ҷо

ЗПМ – зароби пардохттавонии мутлақ, сомонӣ;

A_1 – маблағи воситаҳои тайёри пардохт, сомонӣ;

Y_1 – маблағи ўҳдадорихои таъчилии молиявии корхона, сомонӣ.

Ин зариб нишон медиҳад, ки оё корхонаҳои тичоратӣ бо воситаҳои пардохти тайёр ўҳдадориҳои молиявии заруриро таъмин карда метавонанд ё не?

б) зароби пардохттавонии ҷорӣ. Ин зариб нишон медиҳад, ки то кадом дараҷа ҳаҷми воситаҳои кўтоҳмуддати қарзии корхонаҳои тичоратӣ аз ҳисоби активҳои гардони он қонеъ гардонидида мешавад, ки бо ёрии формулаи зерин муайян мегардад:

$$ЗПЧ = \frac{АГ}{ВКК},$$

дар ин чо

ЗПЧ – зариби пардохттавонии қорӣ;

АГ – ҳаҷми активҳои гардон, сомонӣ;

ВКК – маблағи воситаҳои кӯтоҳмуддати қарзӣ, сомонӣ.

2. Дарачаи устувории молиявӣ. Нишондиҳандаи мазкур имкон медиҳад, ки сатҳи таваккали хоҷагӣ ва сатҳи устувории таъмини молиявии рушди корхонаҳои тиҷоратӣ муайян карда шаванд.

Барои баҳо додан ба сатҳи устувории молиявӣ дар корхонаҳои тиҷоратӣ зарибҳои молиявии зайлро истифода мебаранд:

а) зариби мухторият. Ин зариб нишон медиҳад, ки то кадом андоза ҳаҷми активҳои дар корхона истифодашаванда аз ҳисоби сармояи худии корхонаи тиҷоратӣ ташақкул ёфтаанд ва мустақилияти он аз сарчашмаҳои берунии маблағгузорӣ дар кадом сатҳ аст.

Ҳисобкунии ин зариб бо истифода аз формулаи зер амалӣ мегардад:

$$ЗМ = \frac{\sum СХ}{\sum А}$$

дар ин чо

ЗМ- зариби мухторият;

$\sum СХ$ - маблағи сармояи худӣ, сомонӣ.

$\sum А$ – ҳаҷми умумии активҳо, сомонӣ.

б) зариби маблағгузорӣ. Ин зариб нишон медиҳад, ки кадом андозаи воситаҳои қарзӣ ба воҳиди сармояи худӣ рост меояд:

$$ЗС = \frac{\Sigma СК}{\Sigma СХ}$$

дар ин чо

ЗС- зариби сармоягузорӣ;

СК – маблағи сармояи қарзӣ, сомонӣ;

СХ - маблағи сармояи худӣ, сомонӣ.

3. Сатҳи гирдгардиши активҳо. Ин нишондиханда имкон медиҳад, ки сатҳи фаъолнокии корхона дар соҳаи тичорат муайян карда шавад. Барои амалӣ гардонидани баходиҳои умумии дараҷаи гирдгардиши активҳои корхонаҳои тичоратӣ аз зарибҳои молиявии зерин истифода мебаранд:

а) зариби гирдгардиши ҳамаи активҳои истифодашаванда. Ин зариб миқдори гардиши активҳои корхонаро нишон медиҳад ва бо чунин роҳ ҳисоб карда мешавад:

$$ЗГ_a = \frac{ГМ}{А}$$

дар ин чо

ЗГ_а – зариби гирдгардиши ҳамаи активҳои истифодашаванда;

ГМ – ҳаҷми гардиши мол дар давраи таҳлилшаванда, сомонӣ;

$\overline{А}$ - арзиши миёнаи активҳои корхонаи тичоратӣ, сомонӣ.

б) даври гардиши активҳои истифодашаванда. Ин зариб нишон медиҳад, ки активҳои корхонаҳои тичоратӣ дар чанд муддати муайян гардиш мекунанд:

$$ДГ_a = \frac{\overline{А}}{ГМ_b} = \frac{Р}{ЗГ_a}$$

дар ин чо

$\underline{ДГ}_a$ – даври гардиши активҳо, бо ҳисоби рӯз;

$\underline{А}$ - арзиши миёнаи активҳои корхонаи тичоратӣ, сомонӣ;

$\underline{ГМ}_a$ – гардиши мол дар як рӯз, сомонӣ;

$\underline{Р}$ – миқдори рӯзҳо дар давраи таҳлилшаванда;

$\underline{ЗГ}_a$ – зариби гирдгардиши активҳои корхонаи тичоратӣ.

4. Дарачаи фоиданокӣ. Ин нишондиҳанда имкон медиҳад, ки фоида бо ҳисоби фоиз нисбат ба сармоя ва активҳои корхона андозагирӣ карда шавад. Барои баҳодихӣ ба сатҳи фоиданокӣ аз зариби фоиданокии активҳои истифодашаванда, зариби фоиданокии сармояи худӣ ва дигар нишондиҳандаҳо истифода бурдан мумкин аст.

Марҳилаи дигари идоракунии фоидаи корхонаҳои тичоратӣ нақшагирии молияи он аст. Нақшагирии молия чараёни таҳияи низоми чорабиниҳо доир ба таъмини корхонаҳои тичоратӣ бо захираҳои молиявии зурурӣ ва баланд бардоштани самаранокии фаъолияти молиявӣ мебошад.

Нақшагирии молиявӣ корхонаҳои тичоратӣ аз ду қисми таркибӣ – нақшагирии қорӣ ва нақшагирии фаврӣ иборат аст.

Саволҳо:

1. Нақш ва аҳамияти идоракунии амвол ва сармояи корхонаҳои тичоратиро асоснок кунед.
2. Усулҳои идоракунии амвол ва сармояи корхонаҳои тичоратиро шарҳ диҳед.
3. Намудҳои асосии таваккал дар тичорат кадомҳоянд?
4. Роҳҳои асосии наст намудани сатҳи таваккалро дар корхонаҳои тичоратӣ нишон диҳед.
5. Ба ҳолати молиявии корхонаҳои тичоратӣ тавассути кадом нишондиҳандаҳо баҳо дода мешавад?

Шаропов Фарход Разоқович

МЕНЕҶМЕНТИ ТИҶОРАТ

Дастури таълимӣ

Ба матбаа 08.12.2005 супорида шуд.
Ба чопаш 18.12.2005 имзо шуд. Андозаи 60x84 $\frac{1}{16}$.

Қоғази офсетӣ. Чопи офсетӣ.
Љузъи чопии шартӣ 6,5. Супориши 21.
Адади нашр 500 нусха.
Нархаш шартномавӣ

Муассисаи нашриявӣ "Ирфон"-и Вазорати фарҳанги
Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734018, ш. Душанбе, кӯчаи Н.Қаробоев, 17.

